

Ж. Ш. Шабиров атындагы
Кыргыз Республикасынын
Ички иштер министрлигинин
Республикалык окуу борбору

**ЗОМБУЛУККА КАБЫЛГАН АЯЛДАРГА ЖАНА
БАЛДАРГА УКУКТУК ТАРТИП ЖАНА СОТ
АДИЛЕТТИГИ ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ НЕГИЗГИ
КЫЗМАТТАРДЫ КӨРСӨТҮҮ БОЮНЧА
СТАНДАРТТЫК ОПЕРАЦИОНДУК
ПРОЦЕДУРАЛАР**

Бишкек 2022

Ж. Ш. Шабиров атындагы Кыргыз Республикасынын
Ички иштер министрлигинин Республикалык окуу борбору

**Зомбулукка кабылган
аялдарга жана балдарга укуктук
тартип жана сот адилеттиги
чөйрөсүндөгү негизги кызматтарды
көрсөтүү боюнча стандарттык
операциондук процедуралар**

Кыргыз Республикасынын ИИМдин Республикалык окуу
борбордун талапкерлери жана угуучулары үчүн

Бишкек 2022

УДК 351/354

ББК 67.401.13

С 77

Окуу куралы КРнын ИИМдин РОБдун Окуу-методикалык кеңешмесинде талкууланып, колдоого алынды (2021-жылдын 28-октябрындагы №5 протокол).

С 77 Зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга укуктук тартип жана сот адилеттиги чөйрөсүндөгү негизги кызматтарды көрсөтүү боюнча стандарттык операциялык процедуралар. Окуу куралы Кыргыз Республикасынын ИИМдин Республикалык окуу борбордун талапкерлери жана угуучулары үчүн даярдалган. Б.: 2022.— 48 б.

ISBN 978-9967-481-57-2

Окуу куралы, Кыргыз Республикасынын ИИМдин Республикалык окуу борбордун, милиция кезметтеринин ишмердүүлүгүн окуган талапкерлери жана угуучулары үчүн даярдалган. Окуу куралы, сот адилеттиги бардыгына жеткиликтүү жана сапаттуу болушу үчүн, болгон ички иштер органдардын базалык кызматтарды көрсөтүүнүн жана жардам берүүнүн негизги эл аралык принциптерин жана стандарттарын камтыйт. Окуу куралында зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга жардам көрсөтүүнүн өзгөчөлүктөрү жана майып болгон адамдар менен баарлашуунун эрежелери каралган. Окуу куралы, аялдар жана балдар зомбулукка кабылды деген маалымат түшкөн учурда милиция кезметтеринин милдеттерин, функцияларын жана ыйгарым укуктарын, андан сырткары, алардын кыймыл-аракеттеринин алгоритмин камтыйт.

Окуу куралы сатылбайт, бекер таратылат, тийиштүү шилтемелери менен колдонууга жана кайталоого мүмкүн.

Аталган окуу курал, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн, Бириккен Улуттар Уюмунун жана Европа союзунун биргелешкен инициативасы менен «Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» коомдук фонддун колдоосу менен даярдалды.

ISBN 978-9967-481-57-2

УДК 351/354

ББК 67.401.13

Окуу куралын даярдаган жумушчу топ

Кадыркулов К. К.	КРнын ИИМдин РОБдун начальниги, юридика илимдеринин кандидаты, милициянын полковниги
Осмонова А.С.	КРнын ИИМдин РОБдун начальнигинин орун басары, юридика илимдеринин кандидаты, доцент, милициянын полковниги
Асаналиева А.А.	КРнын ИИМдин РОБдун ОИБнүн начальниги, юридика илимдеринин кандидаты, доцент, милициянын полковниги
Усенбаев Д.М.	КРнын ИИМдин РОБдун ОИБнүн ага тескөөчүсү, милициянын подполковниги
Куватпеков К.Б.	КРнын ИИМдин РОБдун КЖУП циклынын начальниги, юридика илимдеринин кандидаты, милициянын подполковниги
Аширов Ж.Т.	КРнын ИИМдин РОБдун ЖУТ циклынын начальниги, юридика илимдеринин кандидаты, милициянын подполковниги
Керимкулов Ш.Э.	КРнын ИИМдин РОБдун АТ циклынын окутуучусу, милициянын улук лейтенанты
Илибезова Л.К.	«Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» коомдук фонду
Карпович Е.И.	«Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» коомдук фонду

Кыскартуулардын тизмеси

АД	—	Административдик дисциплиналар
КБР	—	Кылмыштардын бирдиктүү реестри
УКЖ	—	Убактылуу кармоочу жай
УБЖК	—	Укук бузуулар жөнүндө кодекс
КР	—	Кыргыз Республикасы
ИИМ	—	Ички иштер министрлиги
ИИО	—	Ички иштер органы
БУУ	—	Бириккен Улуттар Уюму
ЖУТ	—	Жалпы укуктук тармактар
РОБ	—	Республикалык окуу борбору
ОИБ	—	Окуу-инспекциялык бөлүмү
КЖК	—	Кылмыш-жаза кодекси
КЖУП	—	Кылмыш-жаза укугу жана процесс
ЫТТ	—	Ыкчам-тергөө тобу
КЖПК	—	Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси
МККБ	—	Милиция кайгуул кызмат башкармалыгы
АЫМӨ	—	Аймактык ыйгарым укуктуу милиция өкүлү
БИТ	—	Балдар иштери боюнча тескөөчү

Мазмуну

Киришүү.....	5
1. Аялдарды жана балдарды зомбулуктан коргоо боюнча эл аралык милдеттенмелер жана Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдары	8
1.1. Эл аралык милдеттенмелер	8
1.2. Улуттук мыйзамдар	11
2. Зомбулукка кабылган аялдар жана балдар үчүн милициянын кезметтеринин принциптери жана стандарттары	20
3. Зомбулукка дуушар болгон аялдар жана балдар үчүн милиция кезметтери тарабынан көрсөтүлүүчү негизги кызматтар.....	24
3.1. Негизги кызмат: 1. Алдын алуу.....	27
3.2. Негизги кызмат: 2. Алгачкы байланыш	28
Зомбулукка кабылган аялдардын жана балдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрү	29
Зомбулуктан жапа чеккен балдар менен баарлашуунун өзгөчөлүктөрү.....	30
Басмырлоонун жана зомбулуктун кесилишкен түрлөрүнө дуушар болгон аялдар жана балдар менен баарлашуунун өзгөчөлүктөрү	31
4. Аялдарга жана балдарга карата болгон зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы аракеттенүү жаатындагы милиция кезметтеринин милдеттери жана функциялары.....	38
4.1. Милиция кезметтеринин милдеттери.....	38
4.2. Милиция кезметтеринин функциялары	38
4.3. Функционалдык милдеттерди аткарууда милиция кезметтеринин укуктары.....	40
5. Аялдарга жана балдарга карата зомбулук жөнүндө маалымат алганда милиция кезметтеринин аракеттери	41
5.1. Аялдарга жана балдарга зомбулук көрсөткөн учурларда милиция кайгуул кызматынын кызматкерлеринин ыйгарым укуктары	41
5.2. Жарандар аялдарга жана балдарга карата зомбулук көрсөтүү же аны жасоо коркунуч фактысы боюнча кайрылганда милиция кезметтеринин аракеттери.....	42
6. Зомбулукка кабылган балдарды аныктоо боюнча милиция кезметтеринин аракеттери	45
Тиркеме: Аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун даректери жана байланыш контактары	47

Киришүү

Кыргыз Республикасында аялдарга жана балдарга карата зомбулук адам укуктарынын одоно бузулушу катары бааланат жана көйгөй катары каралат, калктын ден соолугуна, коомдун социалдык жыргалчылыгына жана адамдын жеке потенциалынын өнүгүшүнө таасирин тийгизет.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр, мындай зомбулуктун айрым аялдардын, балдардын, үй-бүлөлөрдүн жана коомчулуктун жашоосу үчүн гана эмес, мамлекет үчүн да олуттуу зыяндуу кесепеттерге алып келерин көрсөттү, ал өз жарандарынын адамдык капиталын жоготпостон, социалдык сектордо, саламаттыкты сактоодо, адилеттүүлүктө жана укук коргоо органдарында коомдук тартипте экономикалык жоготууларга алып келет¹.

Өлкөдө буга чейин көрүлгөн чараларга карабастан, кеңири жайылган үрп-адаттар, каада-салттар менен күчөгөн зомбулук көйгөйүн түп-тамырынан чечүү мүмкүн болбой жатат, себеби, зомбулуктан коргонуунун жана коргонуунун мыйзамдуу механизмдери жөнүндө, жардам кызматтары жөнүндө калктын басымдуу бөлүгү билбейт, мамлекеттик мекемелерге, анын ичинде ички иштер органдарына ишенбейт.

Ушуга байланыштуу, зомбулукка дуушар болгон аялдар менен балдарга көрсөтүлүүчү кызматтардын сапатын жана эл аралык стандарттарга негизделген жардамдын сапатын жогорулатуу, милицияга кайрылган аялдар менен балдардын санын көбөйтүүгө олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн, андан сырткары, жапа чеккендерге башка органдардан жана уюмдардан ар тараптуу жардам алууга мүмкүнчүлүк берет, бул акыры биздин өлкөдө үй-бүлөлүк зомбулукту азайтууга шарт түзөт. Милиция кезметтеринин кызматкерлери үй-бүлөлүк зомбулук болгон жерге адатта биринчи болуп бара турганын эске алып, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Республикалык окуу борбору бул окуу куралын иштеп чыгууну демилгелеген.

Бул окуу куралдын максаты болуп, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Республикалык окуу борборунун талапкерлерине жана угуучуларына үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга негизги кызмат көрсөтүүнүн жана жардам көрсөтүүнүн фундаменталдуу эл аралык принциптерин жана стандарттарын өздөштүрүүдө методикалык жардам көрсөтүү, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин болочок кызматкерлерине зомбулук фактыларына туура чараларды көрүү үчүн көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү берүү, социалдык абалына, жашына же майыптыгына карабай жабырлануучулар жана зомбулук кылгандар менен баарлашууда туура иш-аракеттердин жана жүрүм-турумдун алгоритмин иштеп чыгуу саналат.

¹ Үй-бүлөлүк зомбулук канча турат? Изилдөө долбоорунун жыйынтыктары боюнча акыркы документ. Бул маалымат, КРнын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлигинин расмий сайтында жеткиликтүү: <https://mlsp.gov.kg/gendernaya-politika2>

Көйгөйдүн тенденциясы жана масштабы

Дүйнөдөгү кырдаал

Дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмунун (ДССУ) 2013-жылдагы глобалдык сурамжылоого ылайык, дүйнө жүзү боюнча аялдардын 35 % ынак же жакын эмес өнөктөшүнөн кара күч жана/ же сексуалдык зомбулукка кабылышкан. Дүйнө жүзүндөгү аялдардын 7% дан ашыгы жакындык өнөктөшүнөн сексуалдык зомбулукка кабылганын айтышкан².

Кыргызстандагы абал

Кыргызстанда аялдарга жана балдарга карата үй-бүлөлүк зомбулук, жашы жете электер менен никеге туруу, аялдарды никеге туруу үчүн ала качуу, көп аял алуу, сексуалдык зомбулук ж.б. сыяктуу түрлөрү таралган. COVID-19 пандемиясы аялдарга жана балдарга карата зордук-зомбулуктун өсүшүнө терс таасирин тийгизди, обочолонуу мезгилинде жабырлануучулардын жардам кызматтарына жеткиликтүүлүгү чектелген.

2012-жылдагы медико-демографиялык изилдөөлөрдүн маалыматы боюнча, Кыргыз Республикасында 15-49 жаш курактагы ар бир төртүнчү аял күйөөсү же өнөктөшү тарабынан кара күч же сексуалдык зомбулукка кабылган, ал эми респонденттердин 17%зы мындай зомбулукту сурамжылоого чейин акыркы 12 айда баштан кечиришкен. Аялдардын 7%зы кош бойлуу кезде кара күч зомбулугуна кабылышкан.

Республиканын калкы аялдарга карата зомбулукка сабырдуулук менен мамиле кылат, коомдо күйөө аялын кандай жол менен болсо да тарбиялоого укуктуу деген пикир кеңири тараган. Ошентип, аялдардын 30 % зы кээ бир учурларда аялын урууга жол берилет деп эсептешет, мисалы, ал балдарын карабаса, күйөөсүнө айтпай үйдөн чыгып кетсе, ага каршы болсо же жыныстык катнаштан баш тартса³.

2020-жылы үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча ички иштер органдары тарабынан — 8 577 убактылуу коргоо ордерлери берилген, ошондой эле, айыпкерлер кылмыш жоопкерчилигине жана жоруктар үчүн жоопкерчилигине тартылышкан. Үй-бүлөлүк зомбулуктун курамында жубайлык зомбулук алдыңкы орунда турат, анда кеңири, дене бойлук жана психологиялык зомбулуктун формасы колдонулат. Үй-бүлөлүк зомбулук, алкогольдук ичимдиктерин ашыкча колдонуу менен байланыштуу болот — катталган үй-бүлөлүк зомбулук окуяларынын 80 % дан ашыгы мас абалын-

² ДССУ, Аялдарга карата зомбулуктун глобалдык жана регионалдык баалоо. 2, 18 беттер. Булак: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_kk.pdf

³ Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, БУУнун Балдар фонду (ЮНИСЕФ). Кыргыз Республикасы. 2018 Multi-Indicator Cluster Survey. Survey Report. Бишкек, Кыргыз Республикасы 2019: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, Бириккен Улуттар Уюмунун Балдар фонду (ЮНИСЕФ).

да жасалат. Соттордун көрсөткүчтөрү боюнча үй-бүлөлүк зомбулук барган сайын криминалдашып бара жатат, үй-бүлөлүк зомбулуктун жыйынтыгында жасалган кылмыштардын өсүүсү байкалууда.

2020-жылы Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестрине (мындан ары — КЖБР)⁴ — 341 үй-бүлөлүк зомбулук окуясы кылмыш иши козголуу менен, анын ичинде КРнын Жазык кодексинин (мындан ары — ЖК) төмөнкү беренелери боюнча катталган⁵:

	Адам өлтүрүү (ЖКнин 130-бер.)	30
	Денеге оор залал келтирүү (ЖКнин 138-бер.)	22
	Ден соолукка анча оор эмес зыян келтирүү (ЖКнин 139-бер.)	60
	Кыйноо (ЖКнин 144-бер.)	21
	Үй-бүлөдө зордуктоо жана башка сексуалдык кылмыштар (ЖКнин 161-163-бер.)	58

Белгилүү болгондой, аялдарга жана балдарга карата кылмыштар боюнча милицияга кайрылуулардын расмий статистикасы жогорку деңгээлдеги латентүүлүгү менен мүнөздөлөт. Буга себептерден болуп, биринчи, табигый себептер (жабырлануучулардын өздөрү каалабагандыгы), экинчи, системалуу себептер (укук коргоо жана сот органдарынын ишмердүүлүгүнүн эффективдүүлүгүнүн төмөндүгү, аялдардын аталган органдарга ишенбөөчүлүгү, аларга болгон стигматизация, виктимизация, ж.б.) кирет.

⁴ 2021-жылдын 1-декабрынан тартып Кылмыш-жаза процессуалдык кодекстин жаңы редакциясы күчүнө киргендигине байланыштуу жана КРнын Башкы прокуратурасынын 2021-жылдын 30-ноябрындагы №55-Б «Кылмыштардын бирдиктүү реестрин жана Укук бузуулардын бирдиктүү реестрин жүргүзүүнүн убактылуу эрежелерин бекитүү жөнүндө» Буйругуна ылайык, Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестри — Кылмыштардын бирдиктүү реестрине өзгөртүлдү.

⁵ Статистикалык маалыматтагы беренелердин номерлери, 2021-жылдын 28-октябрындагы №126 Мыйзамы менен күчүн жоготкон 2017-жылдын 2-февралындагы №19 КРнын Жазык кодексине ылайык берилген.

1. Эл аралык милдеттенмелер жана Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдары

1.1. Эл аралык милдеттенмелер

Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо боюнча эл аралык укук системасы, адатта, эки көз карашта каралат: жынысына карабастан адам укуктары жаатындагы мыйзамдар жана аялдарды жана балдарды коргоого багытталган атайын мыйзам актылары.

Кыргыз Республикасы, адам укуктары жаатындагы бардык негизги эл аралык келишимдердин катышуучусу катары, аларга ылайык, мамлекетибиз аялдарды жана балдарды басмырлоонун жана зомбулуктун бардык көрүнүштөрүнөн коргоо үчүн бардык чараларды көрүүгө милдеттенме алган.

Дискриминацияга тыюу салуу, анын ичинде жыныстык белги боюнча дискриминацияга жол бербөө принциби Бириккен Улуттар Уюмунун уставында (1945-ж.)⁶, Адам укуктарынын жалпы Декларациясында (1948-ж.), Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар боюнча эл аралык Пактында (1966-ж.), Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык Пактында (1966-ж.) жана ага кошумча эки Факультативдик протоколдордо орун алган. Аялдар, бул документтерде жазылган бардык укуктар менен пайдалана алышат, анын ичинде төмөнкү маанилүү укуктарга ээ: ар кимдин жашоого укугу; эркиндик укугу; жеке коопсуздук укугу; саламаттык үчүн зарыл болгон татыктуу жашоо деңгээлине укугу; бирдей жумуш аткарганда бирдей эмгек акы алуу укугу; билим алуу укугу; кулчулуктан боштондук укугу; сот органдары тарабынан бирдей коргонуу укугу, ж.б.

Аялдардын өзгөчө муктаждыктарына байланыштуу болгон укуктар, адам укуктары боюнча жалпы документтерден тышкары, атайын келишимдерде, эл аралык жана ички куралдуу чыр-чатактар учурунда иштөөчү гуманитардык укукта орун алышкан.

Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенциясы (CEDAW) (1979-ж.)⁷ жана ага кошумча болгон Факультативдик Протоколу (1999-ж.)⁸. үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо чөйрөсүндөгү мамлекеттердин саясатын калыптандырууда өзгөчө мааниге ээ. Бул документтер гендердик теңчиликке жетүүгө багытталган мамлекеттик иш-чараларды так аныктайт, ошондой эле, аялдарга карата болгон дискриминациялык мамилени азайтат. Конвенциянын негизги макса-

⁶ <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-i/index.html> — сайтында жеткиликтүү.

⁷ Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенциясы. БУУнун Генералдык Ассамблеясынын 1979-жылдын 18-декабрындагы №34/180 резолюциясы менен кабыл алынган. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml — сайтында жеткиликтүү.

⁸ Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенциясынын Факультативдик протоколу БУУнун Генералдык Ассамблеясынын 1999-жылдын 6-октябрындагы №54/4 резолюциясы менен кабыл алынган. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/women_discrim_prot.shtml — сайтында жеткиликтүү.

ты — глобалдык өнүгүү, гүлдөп өнүгүү, адилеттүү дүйнөлүк экономикалык тартипти орнотуу, эл аралык тынчтык жана коопсуздук аялдардын эркектер менен бирдей негизде коомдун жана мамлекеттин жашоосунун бардык чөйрөсүндө максималдуу түрдө катышуусун талап кыларын таануунун негизинде аялдар үчүн теңчиликке жетишүү болуп саналат.

Конвенцияда, саясий укуктар, нике жана үй-бүлө, саламаттыкты сактоо, билим берүү, ишке орношуу ж.б. тармактар боюнча аялдарды дискриминациялоонун конкреттүү багыттары аныкталган. Ушул жана башка тармактарда Конвенция гармониялуу коомду түзүүгө көмөктөшүү үчүн конкреттүү максаттарды жана чараларды белгилейт, мында адам укуктары толугу менен ишке ашырылат жана аялдар эркектер менен бирдей укуктарга ээ.

Дагы бир маанилүү эл аралык документ бул — **Аялдарга карата дискриминацияны жоюу боюнча Комитеттин он биринчи сессиясында колдоого алынган №19 Жалпы сунуштама** (мындан ары — №19 Сунуштама)⁹. №19 Сунуштама белгилейт, дискриминация аялдарга карата болгон зомбулукту камтыйт, башкача айтканда, аялга карата зомбулук, ал аял киши болгондугу үчүн гана жасалат. Буга, кара күч, психикалык же жыныстык мүнөздөгү зыян келтирүүчү же азап тартуучу аракеттер, мажбурлоо ж.б. укуктарды жана эркиндиктерди чектөөлөр кирет. №19 Сунуштамада, үй-бүлөдөгү зомбулук аялдарга карата зомбулуктун эң зыяндуу түрлөрүнүн бири экени айтылат. Бардык курактагы аялдар өз үй-бүлөсүндө ар кандай зомбулуктарга дуушар болушат, анын ичинде уруп-сабоо, зордуктоо, жыныстык зомбулуктун башка түрлөрү, психологиялык зомбулук, салттуу мамиле менен уланган зыяндуу нике тажрыйбасы. Экономикалык көз карандысыздыктын жоктугу үй-бүлөдөгү зомбулук, аялдардын ден соолугуна коркунуч келтирип, үй-бүлөлүк жана коомдук жашоого бирдей катышуу мүмкүнчүлүктөрүн азайтып жатканына карабастан, көптөгөн аялдар зомбулукту чыдоону мажбур.

Документте, үй-бүлөлүк зомбулуктун сакталышына аялдар эркектерге карата баш ийген позиция берилген салттуу ыкмалар көмөктөшөөрү белгиленген. Үй-бүлөдө дене бойлук жана психикалык зомбулуктун айынан аялдар адам укуктары менен негизги эркиндиктерден бирдей пайдалануу, колдонуу жана билүү мүмкүнчүлүктөрүнөн ажыратылган.

№19 Сунуштама, катышуучу-мамлекеттерден үй-бүлөлүк зомбулукка каршы багытталган мыйзамдар аялдардын корголушуна кепилдик камсыздоону талап кылат. Конвенциянын эффективдүү аткарылышынын шарты, укук коргоо органдарынын кызматкерлерин, соттордун жана башка мамлекеттик кызматкерлерин зомбулук окуялары менен иш алып барууга үйрөтүү болуп саналат.

Катышуучу-мамлекеттер үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам берүү кызматтарын түзүү же колдоо көрсөтүүсү зарыл. Үй-бүлөлүк зомбулукту жоюу үчүн

⁹ №19 Жалпы сунуштама (он биринчи сессия, 1992): Аялдарга карата зомбулук — Дискриминацияны жоюу боюнча комитет. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw_handbook/cedaw_rec19.pdf — сайтында жеткиликтүү.

жазык жазасын колдонуу, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарды кайра тарбиялоо программаларын ишке ашыруу жана үй-бүлөлүк зомбулук учурлары болгон үй-бүлөлөрдү колдоо боюнча кызматтарды түзүү сунушталат.

Балдарды үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоого багытталган эң маанилүү эл аралык документ бул — **Баланын укуктары жөнүндө Конвенция** (1989-ж.). Конвенция, балдар өзгөчө кам көрүүгө жана жардам алууга укуктуу экендигин тастыктайт, анын инсандыгын толук жана гармониялуу өнүктүрүү үчүн бала үй-бүлөлүк шартта, бакыт, сүйүү жана түшүнүү чөйрөсүндө чоңоюшу керек. Конвенцияга катышкан мамлекеттер, баланы дене бойлук же психологиялык зомбулуктун бардык түрүнөн коргоо үчүн зарыл болгон мыйзамдык, административдик, социалдык жана агартуучу чараларды көрүүгө тийиш, анын ичинде, ата-энеси, мыйзамдуу камкорчусу же башка бала үчүн кам көргөн адам тарабынан мазактоо же кордоо, кароосуз калтыруу же көңүл бурбоо, орой мамиле кылуу эксплуатациялоо, анын ичинде сексалдык зомбулук. Мындан тышкары, катышуучу мамлекеттер кароосуздуктун, үй-бүлөлүк зомбулуктун бардык түрлөрүнүн курмандыгы болгон баланын дене бойлук жана психологиялык калыбына келүүсүнө жана социалдык реинтеграциясына көмөктөшүү үчүн зарыл болгон бардык чараларды көрүшү керек.

2000-жылы **БУУнун Коопсуздук кеңеши кабыл алган №1325 Аялдар жөнүндө тынчтык жана коопсуздук резолюциясы**, куралдуу чыр-чатак учурундагы аялдарга карата зомбулукка каршы күрөшүүнүн маанилүү этабы болуп калды. Куралдуу чыр-чатак учурунда жана андан кийин аялдардын жана кыздардын укуктарын коргогон мыйзамдарды так аткаруунун зарылдыгын милдеттендирген резолюция, куралдуу чыр-чатактар учурунда аялдар менен кыздарды гендердик зомбулуктан коргоо боюнча атайын чараларды көрүүгө чакырат. Ошондой эле резолюция, аялдарга жана балдарга карата кылмыштар үчүн күнөөлүү адамдарды жазасыз калтыруу практикасын токтотуу — катышуучу мамлекеттер жоопкерчиликти экине басым жасалат.

Куралдуу чыр-чатактар жана өзгөчө кырдаалдар учурунда аялдарды жана балдарды коргоо жөнүндө Декларациясынын (1974-ж.) **преамбуласында** өзгөчө кырдаалдарда жана куралдуу чыр-чатактарда аялдар менен балдар көп учурларда адамгерчиликсиз аракеттердин курмандыгы болуп, катуу азап чегип, ошондуктан аларга өзгөчө коргоо чараларын көрүү талабы жөнүндө баса белгиленген. Декларация, катышуучу болгон бардык мамлекеттерди куралдуу чыр-чатактар учурунда аялдарды жана балдарды согуштун кыйратуучу кесепеттеринен коргоо үчүн жана эл аралык гуманитардык укугунда камтылган аялдарды жана балдарды согуш жана тынчтык мезгилинде коргоо боюнча тийиштүү жоболорду камсыз кылуу үчүн бардык күч-аракеттерин көрүү керектиги милдеттендирди.

1.2. Улуттук мыйзамдар

Аялдарга жана балдарга карата зомбулукту алдын алуу боюнча маанилүү улуттук укуктук-ченемдик актыларына төмөнкүлөр кирет:

- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы №59 Конституциясы;
- Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 30-августундагы №201 Үй-бүлө кодеси;
- Кыргыз Республикасынын 2012-жылдын 10-июлундагы №100 Балдар жөнүндө кодекси;
- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы №127 Кылмыш-жаза кодекси;
- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы №128 Укук бузуулар жөнүндө кодекси;
- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы №129 Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси;
- Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 27-апрелиндеги №63 Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы;
- Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы №60 «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамы;
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 1-августундагы №390 «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо тартиби жөнүндө» Токтому.

Ошентип, **Кыргыз Республикасынын Конституциясы**¹⁰ эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери жана ченемдери, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык күчүнө кирген эл аралык келишимдер Кыргыз Республикасынын укук системасынын бир бөлүгү болуп саналаарын белгилейт (6-бер.).

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, мамлекет өзүнүн аймагында жана карамагындагы бардык адамдарга алардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылат. Эч ким жынысына, расасына, тилине, майыптыгына, улутуна, динине, жашына, саясий же башка көз карашына, билимине, тегине, мүлкүнө же башка статусуна же башка жагдайларга карап басмырланышы мүмкүн эмес. Кыргыз Республикасында эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге ээ жана аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ (24-бер.).

¹⁰ Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 11-апрелинде референдумда (элдик добуш берүүдө) кабыл алынган Конституция (Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майында №59 Мыйзамы менен күчүнө кирген).

Кыргызстанда дискриминацияга, кастыкка же зомбулукка чакырган гендердик артыкчылыкты пропагандалоого тыюу салынган (32-бер.). Кыргыз Республикасында баланын кызыкчылыгын камсыз кылуу принциби күчүндө (27-бер.).

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 58-беренесинин 6-бөлүгүндө, мыйзамда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдерге ылайык, ар бир адам бузулган укуктарын жана эркиндиктерин коргоо үчүн эл аралык укук коргоо органдарына кайрылууга укуктуу экени белгиленген.

Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси¹¹ 18 жаштан баштап нике курагын белгилейт. Кодексте жубайлардын тең укуктуулугу да каралган, үй-бүлөдө жубайлардын бири экинчи жубайына карата гендердик дискриминацияга жол берилбегендиги жөнүндө да белгиленген (32-бер.). Балдарды үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо Кодекстин өзүнчө бөлүмүндө каралган, анда Балдар жөнүндө Конвенциянын бардык негизги жоболору чагылдырылган. Анда, ата-энелик укуктарды колдонууда ата-энелер балдардын физикалык жана психикалык ден соолугуна, алардын адеп-ахлактык өнүгүүсүнө зыян келтирүүгө мүмкүн эместигин аныктаган. Балдарды тарбиялоо ыкмалары адамдын кадыр-баркын дискриминацияны, ырайымсыздыкты, оройлукту, басынткан мамилени, балдарды мазактоону же эксплуатациялоону жокко чыгарышы керек (70-бер.). Ата-энелер балдарына зомбулук көрсөткөн учурларда, анын ичинде аларга карата физикалык же психикалык зомбулук, сексуалдык кол тийбестигине кол салса, алар ата-энелик укуктарынан ажыратылышы мүмкүн (74-бер.). Бала, ата-энеси тарабынан зомбулуктан жана башка кордуктардан коргонууга укуктуу. 14 жашка толгон бала, ага карата болгон зомбулуктан коргонуу үчүн, ошондой эле, ата-энеси (аларды алмаштырган адамдар) баланы тарбиялоодон баш тартышса, же болбосо, тарбиялоо милдеттерин талаптагыдай аткарган учурларда, ошол бала сотко түздөнтүз кайрылууга укуктуу (61-бер.).

Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодекси¹² мамлекет баланын жеке кол тийбестигин камсыздайт, аны физикалык жана (же) психикалык, сексуалдык зомбулуктан, ырайымсыз, одоно мамиледен, кадыр-баркты дискриминациядан коргойт, анын ичинде үй-бүлөлүк чөйрөдө дагы (16-бер.). Кодекс үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркаган балдарды аныктоо, аларга жардам берүү жана реабилитациялоо боюнча чараларды белгилеген. Мисалы, баланын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч пайда болгон учурларда (физикалык, психологиялык, сексуалдык зомбулук, ырайымсыз мамиле же эксплуатациялоо), балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган ички иштер органдары менен бирге, баланы коргоонун кечиктирилгис чараларын көрүүгө, анын ичинде аны үй-бүлөдөн алууга чейин укуктуу.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде¹³ (мындан ары — КЖК) жыныстык кол тийбестикке жана жыныстык эркиндикке каршы кылмыштар, инсандын руханий жана адеп-ахлактык ден соолугуна каршы кылмыштар, ошондой эле

¹¹ Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 30-августундагы №201 Үй-бүлө кодекси (КРнын 2020-жылдын 17-августундагы №135 Мыйзамынын редакциясында).

¹² Кыргыз Республикасынын 2012-жылдын 10-июлундагы №100 Балдар жөнүндө кодекси (КРнын 2020-жылдын 1-августундагы №109 Мыйзамынын редакциясында).

¹³ Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы №127 Кылмыш-жаза кодекси.

үй-бүлөлүк мамилелердин түзүлүшүнө жана балдардын кызыкчылыктарына каршы кылмыштар өзүнчө бөлүмдөрдө көрсөтүлгөн.

Кыргыз Республикасынын КЖКнин 23-бөлүмү (Жыныстык кол тийбестикке жана жыныстык эркиндикке каршы кылмыштар):

154-берене. Зордуктоо.

155-берене. Сексуалдык мүнөздөгү зомбулук аракеттер.

156-берене. Сексуалдык мүнөздөгү аракеттерге мажбурлоо.

Кыргыз Республикасынын КЖКнин 24-бөлүмү (Инсандын руханий-адеп-ахлактык саламаттыгына каршы кылмыштар):

157-берене. Он алты жашка толо элек бала менен сексуалдык мүнөздөгү аракеттер.

158-берене. Ыплас аракеттер.

159-берене. Сойкулук кылууга тартуу.

160-берене. Сойкулукка жана ыпластыкка көмөктөшүү.

162-берене. Баланы порнобизнеске тартуу.

167-берене. Балдарды соодалоо.

Кыргыз Республикасынын ЖКнин 26-бөлүмү (Үй-бүлө мамилелеринин салттарына жана балдардын кызыкчылыктарына каршы кылмыштар):

172-берене. Никеге туруу максатында ала качуу.

173-берене. Иш жүзүндөгү нике мамилелерине турууга мажбурлоо.

174-берене. Адамды никеге турууга мажбурлоо.

175-берене. Диний ырым-жырымдарды өткөрүүдө нике курагы жөнүндө мыйзамдарды бузуу.

176-берене. Эки жана андан көп аял алуу.

177-берене. Үй-бүлөлүк зомбулук.

178-берене. Ата-эненин балдарды багуудан качуусу.

179-берене. Балдардын ата-энесин багуудан качуусу.

180-берене. Баланы кылмыш жасоого тартуу.

181-берене. Баланы коомго каршы аракеттерге тартуу.

182-берене. Балдарды чет мамлекеттин аймагындагы куралдуу жаңжалдардын же согуштук аракеттердин зонасына алып чыгуу.

183-берене. Ымыркайды алмаштырып коюу.

184-берене. Бала асырап алуунун сырын ачыкка чыгаруу.

185-берене. Балдарды асырап алуу боюнча мыйзамсыз аракеттер.

186-берене. Камкорчунун укуктарын кыянаттык менен пайдалануу.

187-берене. Баланы тарбиялоо боюнча милдеттерди аткарбоо.

188-берене. Баланы мыйзамсыз ташып чыгуу.

Мындан сырткары, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза мыйзамы боюнча, балага карата кылмыштын жасалышы,... жана кош бойлуу аялга карата кылмыштын жасалышы —күнөөлүү деп таабылган адамга жазаны дайындоодо жазаны оордотуучу жайдайлар болуп саналат (КРнын КЖКнын 74-бер. 1-бөл. 4, 5 пунктары).

Кыргыз Республикасынын укук бузуулар жөнүндө кодексинде¹⁴ (мындан ары — УБЖК) да, балдардын кызыкчылыктарына жана үй-бүлө мамилелеринин тартибине каршы укук бузуулары — өзүнчө главада каралган:

УБЖКнын 12-главасы (Балдардын кызыкчылыктарына жана үй-бүлө мамилелеринин тартибине каршы укук бузуулар):

70-берене. Үй-бүлөлүк зомбулук.

71-берене. Убактылуу коргоо ордеринин шарттарын аткарбоо.

72-берене. Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын түзөтүү программасынан өтүүдөн баш тартуусу.

73-берене. Бала асырап алуу сырын ачыкка чыгаруу.

74-берене. Балдардын ден соолугуна, дене-бойлук, интеллектуалдык, психикалык, руханий жана адеп-ахлактык өнүгүүсүнө зыян келтирүүнүн алдын алуу боюнча чаралар жөнүндө мыйзамдарынын талаптарын бузуу.

102-берене. Ата-энелик милдеттерден качуу.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси¹⁵ дагы, жазык сот өндүрүшүнө катышкан аялдардын жана балдардын кошумча процессуалдык кепилдиктерин камтыган. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан аялдардын жана балдардын кошумча процессуалдык кепилдиктери жөнүндө сөз кылсак, алардын кээ-бирлерин гана белгилей кетели.

Мисалы, балдардын катышуусу менен болгон өндүрүштүн өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу, жаңы кылмыш-жаза процессуалдык кодекси менен жаңы түшүнүктөр киргизилди: балдар иштери боюнча адистешкен тергөөчү, прокурор, судья (5-бер. 8-п.); балдар иштери боюнча адистешкен адвокат (5-бер. 9-п.)¹⁶; жабырлануучу-бала (5-бер. 16-п.); күбө-бала (5-бер. 26-п.); кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн тутумунан баланы чыгаруу (5-бер. 33-п.); мыйзам менен келишпестикке барган бала (5-бер. 38-п.).

Кылмыш иштери боюнча жазык сот өндүрүшүн иш жүзүнө ашырууда гендердик аспекти дагы эске алынган. Мисалы, КРнын КЖПКнин 175-бер. (Күбөлөндүрүү) ылайык, башка жыныстагы адамды күбөлөндүрүүдө тергөөчү (алгачкы текшерүү органдын кызмат адамы) катышпайт. Бул учурда күбөлөндүрүү врач тарабынан жүргүзүлөт.

Ошону менен бирге, айыпкер-балага карата камакка алуу түрүндө бөгөт коюу чарасы өзгөчө учурларда гана колдонулушу мүмкүн (КРнын КЖПКнин 114- жана 460-бер.). Балага карата бөгөт коюу чарасын колдонуу жөнүндө маселени чечүүдө ар бир учурда — баланы көз салып турууга өткөрүп берүү (КРнын КЖПКнин 111-бер.) сыяктуу бөгөт коюу чарасын колдонуу мүмкүнчүлүгү талкууланышы керек. Мындан сырткары, күбө-баланы, же болбосо жабырлануучу-баланы суракка алууда баланын ата-энесинин же мыйзамдуу өкүлдөрдүн, алар жок болгон учурда, балдардын укуктарын коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкеринин катышышы каралган. 14 жашка толо элек күбө-баланы, же болбосо жабырлануучу-баланы суракка алууда болсо, психолог или педагог катыштырылат. 16 жашка жете элек күбө, жабырлануучу көрсөтмө берүүдөн баш тартуу, же болбосо жалган көрсөтмө бергендиги тууралуу жазык жоопкерчилиги жөнүндө эскертилбейт (КРнын КЖПКнин 203-бер. Баланы күбө же жабырлануучу катары суракка алуунун өзгөчөлүктөрү).

Кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдын дагы бир өзгөчөлүгү, — соттук териштирүү айкын (ачык) жүргүзүү талабына карабай, мыйзам жабык соттук териштирүү жүргүзүүгө жол берет: а) ишке катышуучу жактардын жашоосунун купуя жактары жөнүндө маалыматтарды же алардын ар-намысын жана беделин кемсинткен маалыматтарды жайылтпоо максатында инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштар жана башка кылмыштар жөнүндө иштер боюнча; жана б) 16 жашка жетпеген курактагы балдар тарабынан жасалган кылмыштар жөнүндө кылмыш иштери каралган учурда (КРнын КЖПКнин 291-бер. 2-бөл. 1-, 2- пп.).

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинде, *мыйзам менен чатагы бар балдардын жасаган кылмыштары жөнүндө иштер боюнча кыл-*

¹⁵ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси, 2021-жылдын 28-октябрындагы №129.

¹⁶ Бул жерде белгилей кетүү керек, балдардын катышуусу менен өндүрүшкө катышышы үчүн тергөөчү, прокурор, сот жана адвокат— балдар үчүн юстиция боюнча адистештирилген окуу курстарынан өтүшү керек.

мыш-жаза сот өндүрүшүнүн өзгөчө тартиби каралган, ал (өзгөчө тартип) өзүнчө главага киргизилген (54-глава).

457-берене. Мыйзам менен чатагы бар балдардын жасаган кылмыштары жөнүндө иштер боюнча кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн тартиби.

458-берене. Балдардын кылмыштары жөнүндө иштер боюнча белгиленүүгө тийиш болгон жагдайлар.

459-берене. Балага карата ишти өзүнчө өндүрүшкө бөлүү.

460-берене. Баланы кармоо жана ага карата бөгөт коюу чарасын колдонуу.

461-берене. Айыпталуучу баланы чакыртуунун тартиби.

462-берене. Шектүү, айыпталуучу катары баланы суракка алуу.

463-берене. Адвокаттын катышуусу.

464-берене. Педагогдун жана психологдун катышуусу.

465-берене. Шектүү жана айыпталуучу баланын мыйзамдуу өкүлүнүн сотко чейинки өндүрүшкө катышуусу.

466-берене. Баланы комплекстүү психологиялык-психиатриялык экспертизадан өткөрүү.

467-берене. Баланы кылмыш-жаза сот өндүрүш тутумунан чыгаруу.

468-берене. Кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн тутумунан баланы чыгаруу тартиби.

469-берене. Кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн тутумунан чыгаруунун жүрүшүндө бала үчүн кепилдиктер.

470-берене. Кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн тутумунан баланы чыгаруу боюнча чараларды колдонуу тартиби.

471-берене. Жазуу жүзүндө эскертүү.

472-берене. Келтирилген зыяндын ордун толук же жарым-жартылай толтуруу.

473-берене. Милдеттенмелерди жүктөө.

474-берене. Кепилдикке өткөрүп берүү.

475-берене. Кылмыш-жаза сот тутумунан чыгуу жөнүндө келишим боюнча милдеттенмелерди аткарбоо.

476-берене. Балдардын иштери боюнча айкындуулуктун чектелиши.

477-берене. Айыпталуучу баланын мыйзамдуу өкүлүнүн соттук териштирүүгө катышуусу.

478-берене. Айыпталуучу баланы соттук отурумдун залынан чыгарып салуу.

479-берене. Сот тарабынан пробациялык көзөмөлдү колдонуу менен баланы кылмыш жазасынан бошотуу.

480-берене. Соттун тарбиялык мүнөздөгү мажбурлоо чараларын колдонуу менен баланы кылмыш-жаза жоопкерчилигинен бошотуусу.

Кыргыз Республикасынын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы¹⁷ үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү негизги укуктук-ченемдик акты болуп саналат. Мыйзамда «үй-бүлөлүк зомбулуктун» түшүнүгү берилген, жана ал физикалык, психологиялык, экономикалык зомбулуктун жана кароосуздуктун формасында боло тургандыгы белгиленген. Мыйзамга ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону жүзөгө ашыруучу субъекттерге төмөнкүлөр кирет:

- 1) Кыргыз Республикасынын Өкмөтү;
- 2) Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталуучу, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттердин иштерин координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;
- 3) сот;
- 4) прокуратура;
- 5) ички иштер органдары;
- 6) социалдык өнүктүрүү органдары;
- 7) саламаттык сактоо органдары;
- 8) билим берүү органдары;
- 9) юстиция органдары;
- 10) балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;
- 11) Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы (Омбудсмен);
- 12) адвокатура;
- 13) жергиликтүү мамлекеттик администрациялар;
- 14) жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары;

¹⁷

Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 27-апрелиндеги №63 «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы (КРнын 2020-жылдын 15-апрелиндеги №41 Мыйзамынын редакциясында).

15) аксакалдар соту;

16) массалык маалымам каражаттары;

17) өз ыйгарым укуктар чектеринде башка уюмдар.

Мыйзамда, үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткандардын укуктары, ар бир субъекттин ыйгарым укуктары, алдын алуу чаралары, бөгөт коюу чаралары, убактылуу коргоо ордерин берүү тартиби аныкталган, ошондой эле, үй-бүлөлүк зомбулук фактыларынын статистикалык билдирүү талаптарын белгилейт.

Мыйзамда ички иштер органдары үй-бүлөлүк зомбулук фактысы аныкталган учурдан тартып 24 сааттын ичинде жабырлануучуга 3 күндүк коргоо ордерин берет, бул убакыт жабырлануучунун арызы менен 30 күнгө узартылышы мүмкүн. Үй-бүлөлүк зомбулуктун оордугуна жараша үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адам жазык жоопкерчилигине тартылат.

Өздөрүнүн ыйгарым укуктарынын жана компетенцияларынын чегинде жогоруда көрсөтүлгөн субъектилер тарабынан берилүүчү, үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга укуктук, социалдык, медициналык, психологиялык жана башка жардамдын түрлөрү көрсөтүлөт.

Укуктук жардам, — консультация берүүнү, юридикалык документтерди даярдоону, үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адамдын атынан соттордо жана башка мамлекеттик (мамлекеттик эмес) органдарында өкүлчүлүктү, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында аныкталган юридикалык мааниге ээ болгон башка аракеттерди камтыйт. Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам «Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө» Мыйзамда¹⁸ белгиленген тартипте көрсөтүлөт.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркаган адамдарга, жарандардын саламаттыгын коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен аныкталган медико-санитардык жардамдын бардык түрлөрү көрсөтүлөт.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга социалдык кызматтар көрсөтүлөт: социалдык коргоо чаралары, Кыргыз Республикасынын социалдык жөлөкпулдар жөнүндө мыйзамдарына ылайык, мамлекеттик жөлөкпулду алуу үчүн керектелүүчү иш кагаздарды чогултууга көмөктөшүү, социалдык кызматкерден консультация алуу, социалдык кызматтардын коопсуз жайы менен камсыздоо, социалдык реабилитациялоого жардам көрсөтүү, үй-бүлөлүк зомбулук учурлары аныкталган үй-бүлөлөр менен социалдык иштөө¹⁹.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдар мамлекеттик жана муниципалдык мекемелерде, ошондой эле, со-

¹⁸ Кыргыз Республикасынын 2016-жылдын 16-декабрындагы №201 «Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө» Мыйзамы.

¹⁹ Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 27-апрелиндеги №63 «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы.

циалдык тейлөө мекемелеринде: консультациялык-алдын алуу борборлорунда (кризистик борборлордо), баш калкалоочу жайларда, ошондой эле, башка мекемелерде социалдык жана психологиялык жардам алууга укуктуу. Социалдык-психологиялык жардам көрсөтүүнүн негизи болуп үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендердин, же болбосо, үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоону жана коргоону камсыз кылуучу субъекттердин кайрылуусу болуп саналат.

Азыркы учурда республикада 15ке жакын кризистик борбор өз ишин алып барат, анын ичинде эки муниципалдык жана экөө мамлекеттик социалдык заказдын алкагында каржыланат. Көпчүлүк кризистик борборлор эл аралык жана жеке уюмдардын каржылоосуна көз каранды. Даректери жана байланыштары бар кризистик борборлордун тизмеси 1-тиркемеде келтирилген.

Кыргыз Республикасынын «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамы²⁰ укук бузууларды (кылмыштарды жана укук бузууларды) алдын алуунун укуктук жана уюштуруучулук негиздерин аныктайт жана Кыргыз Республикасында аялдарга жана балдарга карата укук бузууларды алдын алуу чөйрөсүндө пайда болгон коомдук мамилелерди жөнгө салат. Аталган мыйзамда, укук бузуулардын алдын алуу деп — укук бузуулардын алдын алуу субъекттери тарабынан көрүлүүчү, жарандарды (анын ичинде, аялдар жана балдарды) коргоо деңгээлин жогорулатууга, кылмыштуулуктун деңгээлин төмөндөтүүгө, укук бузууларды жасоого өбөлгө болуучу себептерди жана шарттарды аныктоого, четтетүүгө түздөн-түз же кыйыр түрдө багытталган укуктук, социалдык-экономикалык, психологиялык, маалыматтык, уюштуруучулук жана башка чаралардын системасын түшүндүрүлөт. Андан тышкары Мыйзам, алдын алуу чараларына төмөнкүлөрдү атады: 1) профилактикалык сүйлөшүү жүргүзүү; 2) расмий эскертүү берүү; 3) укук бузуулардын алдын алуу объектисин реабилитациялоо программаларына, социалдык адаптациялоо программаларына жана түзөтүү программаларына киргизүүнү белгиледи. Көрсөтүлгөн чаралар, үй-бүлөлүк зомбулуктун ар бир учурунда толугу менен колдонулушу мүмкүн жана керек, бул жосунду жасаган адамга карата да, анын курмандыгына (аялга жана/ же балага) карата да.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоону жана коргоону ишке ашыруу тартиби жөнүндө» Токтому менен төмөнкүлөр бекитилди»:²¹

- а) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоого жана коргоого ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын өз ара аракеттенүү тартиби;
- б) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга жардам көрсөтүү тартиби; жана в) үй-бүлөлүк зомбулук көрсөткөндөрдүн зомбулук жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча түзөтүүчү программасы. Бекитилген процедуралар бул окуу куралынын кийинки бөлүмдөрүндө кененирээк берилди.

²⁰ Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы №60 «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамы.

²¹ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 1-августундагы №390 «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана коргоону ишке ашыруу тартиби жөнүндө» Токтому.

2. Зордук-зомбулукка кабылган аялдар жана балдар үчүн милициянын кезметтеринин принциптери жана стандарттары

Милициянын кезметтеринин ишмердүүлүгү адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин сактоо жана урматтоо, мыйзамдуулук, калыстык, ачыктык жана маалымдуулук, коомдук ишеним жана жарандардын колдоосу, калк менен өз ара аракеттенүү жана кызматташуу принциптердин негизинде курулган.

Зордук-зомбулукка кабылган аялдар жана балдар үчүн негизги кызмат пакети саламаттыкты сактоо,

социалдык кызматтар, укук коргоо жана сот адилеттиги сыяктуу секторлор тарабынан көрсөтүлгөн негизги кызматтарды камтыйт. Бул кызматтар, жок эле дегенде, зордук-зомбулукка кабылган аялдардын жана балдардын укуктарын, коопсуздугун жана жыргалчылыгын кепилдөө үчүн иштелип чыккан.

Зомбулуктан жапа чеккен аялдарга жана балдарга кызмат жана жардам көрсөтүү чөйрөсүндө стандарттар — «Зордук-зомбулукту башынан өткөргөн аялдар менен кыздар үчүн негизги кызматтардын пакети» документинде чагылдырылган. Аталган документ Бириккен Улуттар Уюмунун (мындан ары — БУУ) Глобалдык Биргелешкен Программасы тарабынан, БУУ-Аялдар, БУУнун Калк фонду, БУУнун Дүйнөлүк Саламаттыкты сактоо уюму, БУУнун Өнүктүрүү программасы, БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгы жана БУУнун Балдар фонду менен биргеликте иштелип чыккан²².

Стандарттар, Кыргыз Республикасы тарабынан ратификацияланган адам укуктары, аялдар жана балдар жаатындагы эл аралык конвенциялардын негизинде түзүлгөн жана төмөнкү негизги принциптерге жана ыкмаларга негизделген:

Адам укуктарына негизделген мамиле

Сапаттуу кызмат көрсөтүүнүн адам укуктарына негизделген мамиле, мамлекет бардык органдары аркылуу аялдардын жана балдардын укуктарын урматтоого, коргоого жана урматтоого милдеттүү экенин тааныйт. Аялдарга жана балдарга карата зордук-зомбулук, алардын адам укуктарын, анын ичинде, ден соолукка, өнүгүүгө, коркуу

²² Зомбулукка кабылган кыздар үчүн негизги кызмат пакети. Зордук-зомбулукка дуушар болгон аялдар жана кыздар үчүн негизги кызматтар пакети (<https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence> — сайтында жеткиликтүү).

жана зомбулуксуз жашоого болгон укуктарын тебелеп-тепсөө болуп саналат. Адам укуктарына негизделген мамиле аялдардын жана балдардын коопсуздугун жана жыргалчылыгын камсыздоого, аларга кадыр-баркка, урматтоого жана сезимталдык менен мамиле кылууга умтулат. Адам укуктарына негизделген мамиле аялдардын жана балдардын коопсуздугун жана жыргалчылыгын камсыздоого, аларга кадыр-баркка, урматто жана сезимталдык менен мамиле кылууга умтулат.

Гендердик теңчиликти илгерилетүү жана аялдардын укуктарын кеңейтүү

Бул принципке ылайык, аялдарга карата зомбулуктун түпкү себеби ичкичилик, жумушсуздук же жаман мүнөз эмес, а жашоонун бардык чөйрөлөрүндө аялдар менен эркектердин ортосундагы тең укуксуздуктун тарыхый жактан бекемделип калышы болуп саналат. Балдар зомбулукка жаш курактарына байланыштуу кабылышат, алар зомбулукка каршылык көрсөтө алышпайт жана чоң адамдар же социалдык чөйрөлөрү тарабынан физикалык, сексуалдык жана эмоционалдык кыянатчылыктардан жабыр тартышууда. Аял зомбулуктан жабыр тарткан үй-бүлөдө балдар дагы зомбулуктан жабыр тартышат. Ошондуктан, аялдарга жана балдарга карата зомбулук көйгөйүн чечүү жашоонун бардык чөйрөлөрүндө гендердик тең укуктуулукка жетишүүдөн көз каранды. Ушуга байланыштуу көрсөтүлүүчү кызматтар, аялдарга жана балдарга карата жасалган зомбулукка кадимки көрүнүштөй мамиле кылууга же анын тамырын жайылтууга бөгөт коюуга, аны жоюуга чакырат. Көрсөтүлүүчү кызматтар, аялдар жана балдар кандайдыр бир чечим кабыл алууда өз эрки менен чечим кабыл алынышын, анын ичинде базалык кызмат көрсөтүүлөрдөн баш тартуу чечимин кабыл алууну колдойт.

Дискриминацияга жол бербөө жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактоо

Бул принципке ылайык, ар бир аялдын жана баланын маданий өзгөчөлүктөрүнө, алардын жынысына, расасына, этникалык таандыгына, жашоо образына же окуянын жагдайларына карабай, алардын кадыр-баркын сыйлоо менен татыктуу мамиле кылууну талап кылат. Кызматтарды көрсөтүүдө бардык жабыр тарткан адамдарга бирдей мамиле кылуу керек. Бул принцип иш жүзүндө көп бузулат, себеби көпчүлүк учурларда кызматтарды көрсөткөн адистер стереотиптик көз караштарды жетекчиликке алып, зомбулукка кабылган аялдар жана балдар өздөрү себепкер деп эсептешет. Андан тышкары, ата-энелер балдарын тарбиялоодо зомбулукту колдонушса болот, себеби, бул үй-бүлөнүн ички иши, ага киришкенге болбойт деп эсептешет.

Коопсуздук

Аялдардын жана балдардын коопсуздугу аларга жардам берүүдө биринчи орунда турат. Коопсуздукту камсыздоо жабырлануучуларды мүмкүн болгон кылмышкерден

дароо өзүнчө бөлүүнү жана алардын коопсуздугун баалоону, керек болсо аларды коопсуз жерге жайгаштырууну камтыйт. Аялга же балага карата болгон зомбулуктун кайрадан кайталануу коркунучун алдын алуу үчүн зомбулук жасаган адамдын ага кандай реакция кыларын байкоо зарыл. Зомбулук кайталанат деген коркунуч болгон учурда, ички иштер органдын жана балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкерлери дароо эле коопсуздукту камсыз кылуу үчүн атайын чараларды көрүүлөрү зарыл. Мисалы, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды 48 саатка кармоону, же болбосо, аны үй-бүлөсүнөн алып коюу чаралардын колдонушу абзел. Коопсуздукту сактоо принциби баарына, анын ичинде кызматтарды көрсөткөн кызматкерлердин өздөрүнүн дагы коопсуздуктарын сактоого тиешелүү.

Зомбулукту башынан өткөргөн адамдардын коопсуздугу, качан ошол адам зомбулукка кабылгандыгы тууралуу маалымат берген учурдан тартып каралышы керек. Бул үчүн мүмкүн болгон коркунучтарды эске алуу, зомбулук аракеттерди жасоо мүмкүнчүлүгүн баалоо жана милицияга кайрылгандан кийин жабырлануучуларга мындан да көп зыян келтирбөө үчүн чараларды көрүү зарыл.

Милиция кезметтеринин кызматкерлеринин жеке коопсуздугуна баа берүү алардын күнүмдүк иштеринин бир бөлүгү болушу керек.

Конфиденциалдуулук

Конфиденциалдуулукту сактоо — жабырлануучулардын коопсуздугун камсыз кылуу, мындан аркы коркунучтарды жана/ же зомбулукту болтурбоо жана жеке маалыматты жайылтууну болтурбоо үчүн маанилүү чара. Улуу курактагы жабыр тарткан аялдар тууралуу конфиденциалдык маалыматты алмашуу, кээ бир маалыматты башка ички иштер органдарынын кызматкерлерине же башка милиция бөлүмдөрүнө «зарылчылык принцибинин» негизинде гана өткөрүп берүүнү билдирет. Маалыматты башка органдарга берүү, мисалы, социалдык өнүктүрүү же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына, жабыр тарткан аялдын макулдугу менен гана берилиши керек. Бул жагдай жабырлануучуга түшүндүрүлүшү керек жана ал, кандай маалыматты жана кимге берилери жөнүндө маалымдуу болушу керек. Балага карата зомбулук болгон учурда, анын мыйзамдуу өкүлдөрүнө, ошондой эле, балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органына дароо эле билдирилүүгө тийиш, алар болсо, жабыркаган бала жөнүндө маалыматтарды кайра кимге билдирерин өздөрү чечет. Конфиденциалдуулук кызмат көрсөтүүнүн бардык баскычтарында сакталышы керек. Анын ичинде, жабырлануучулар менен маектешүүдө үчүнчү жактардын жок болушу, жабырлануучулардын жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн жашаган жери жана жайгашкан жери тууралуу маалыматка чектөө ж.б. камтыйт. Жалпы эреже катары аялдарга жана балдарга карата зомбулук иштери жабык тартипте каралат.

Маалымдуулук

Стандарттар, аялдарга жана балдарга кызмат көрсөткөн адистер тарабынан зомбулуктан жапа чеккен адамдарды/ мыйзамдуу өкүлдөрдү коргонуунун мыйзамдуу чаралары жөнүндө, социалдык, медициналык, юридикалык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө маалымдалышын камтыйт. Сексуалдык зомбулуктан жабыр тарткан аялдарга жана балдардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө жыныстык катнаштан кийинки жыныстык жол менен жугузулуучу инфекциялардын, АИВ-инфекциянын жана күтүүсүз кош бойлуулуктун алдын алуу максатында 72 сааттын ичинде саламаттыкты сактоо уюмдарына кайрылуусу акысыз жүргүзүлөрү тууралуу маалымат берилиши керек. Мындан тышкары, зомбулуктан жапа чеккен аялдар/ балдардын мыйзамдуу өкүлдөрү, психологиялык, юридикалык жардам алуу үчүн жана убактылуу жашоо кызматынан пайдалануу үчүн адистештирилген борборлоруна кайрылуу мүмкүнчүлүгү бар экендиги тууралуу да маалымат берилүүсү зарыл.

Аң-сезимдүү тандоо

Аң сезимдүү тандоо принцибинин маңызы — жүргүзүлө турган ар бир кыймыл-аракеттин керектиги, анын мазмуну тууралуу зомбулуктан жабыр тарткан аялдын же баланын мыйзамдуу өкүлүнүн макулдуулугу менен гана ишке ашырылат.

Зомбулуктан жабыр тарткандардын муктаждыктарынын артыкчылыктуюлуугу

Стандарттар, зомбулуктан жабыр тарткан аялдардын жана балдардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн муктаждыктарын эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт. Бул алардын каалоолоруна баалоо жүргүзүүнү, алардын укуктарын сактоону жана кадыр-баркын сыйлоону камтыйт. Жардам сурап кайрылган адамдардын муктаждыктарынын негизинде кызматтарды көрсөтүү, келтирилген зыяндын минимизацияланышына тасирин тийгизген жагымдуу шарттарды түзүүгө багытталган ыкманы колдонуп мамиле кылуу жана бул аркылуу кайрадан калыбына келтирүү дегенди түшүндүрөт. Милиция кызматкерлери кандайдыр бир чечим кабыл алууда зомбулуктан жабыр тарткан адамдар/ алардын мыйзамдуу өкүлдөрү үчүн пайда боло турган тобокелчиликтерди жана алардын аярлуулугун эске алуу менен колдоо көрсөтүүлөрү керек.

Зомбулук жасаган адамды жоопкерчиликке тартуу

Кызмат көрсөтүүлөр, сот адилеттигин ашыруу процессинде аялдардын жана балдардын катышуусун колдоого алуусу жана жеңилдетүүсү зарыл. Адилеттикти калыбына келтирүү жоопкерчилиги — жабыр тарткан адамдардын эмес, мамлекеттин мойнунда болуусу керек. Зомбулук жасаган адамды сөзсүз жазага тартуу принциби иштөөсү зарыл.

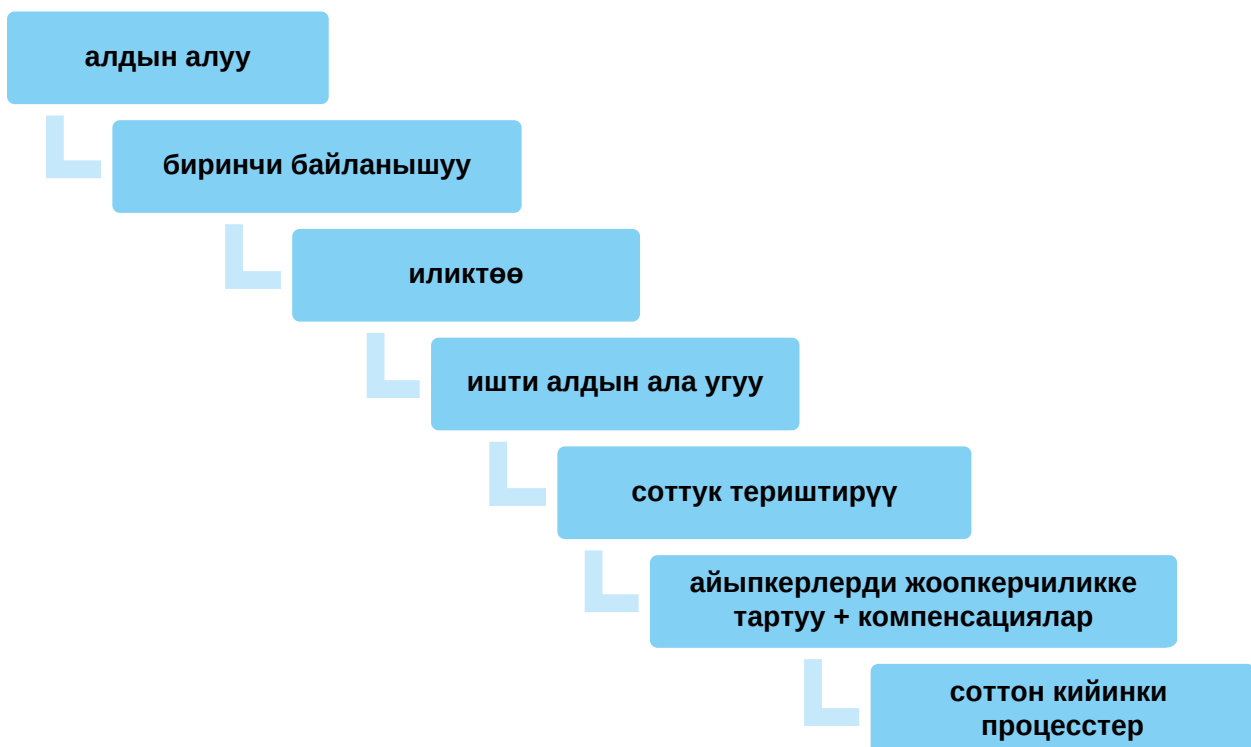
3. Зордук-зомбулукка дуушар болгон аялдар жана балдар үчүн милиция кезметтери тарабынан көрсөтүлүүчү негизги кызматтар

Милиция кезметтери ички ички иштер органдарынын түзүмү болуп саналат жана аялдарга жана балдарга карата зомбулук көрсөтүлгөн учурда аларга жүктөлгөн айрым функцияларды гана аткарышат. Бирок, жардам көрсөтүүнүн толук стандарттарын жакшыраак түшүнүү үчүн, адилеттүүлүктүн бардык баскычтарында зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга кандай негизги кызматтар көрсөтүлөрүн эске алуу маанилүү.

1-сүрөттө сот адилеттигин ишке ашыруу процесси көрсөтүлгөн, анын ичинде жабырлануучулардын укук коргоо органдары менен өз ара аракеттенүү аспектилери жана негизги кызматтар көрсөтүлүүчү сот системасы чагылдырылган.

Сүрөт 1. Адилеттик процесси

Сот адилеттүүлүгүнүн этаптарына ылайык, эл аралык стандарттар 11 негизги кызматтарды көрсөтүүнү караштырат, 1-таблицада көрсөтүлгөн.

1-таблица. Негизги адилеттүүлүк жана тартип жаатындагы кызматтар

Негизги кызмат	Кызматтын мазмуну
<p>1-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ. Алдын алуу</p> 	<p>Сот адилеттигин камсыздоочулар үчүн коомчулуктун зомбулук жөнүндө маалымдуулугун жогорулатуу маанилүү, аялдар, кыздар, алардын үй-бүлөлөрү жана жамааттары үчүн анын себептери жана кесепеттери тууралуу, ошондой эле, күнөөлүүлөрдүн жазага тартылышы. Аялдарга жана балдарга жардам кызматтары жана алардын байланыш даректери жөнүндө маалымат берүү бирден бир маанилүү. Кызмат көрсөтүүдө гендердик жооп берүү маданиятын өнүктүрүү жана жайылтуу зомбулуктун алдын алуу үчүн абдан маанилүү.</p>
<p>2-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ. Алгачкы байланыш</p> 	<p>Аялдарга жана балдарга карата зомбулукка көбүнчө укук коргоо органдары жооп берет. Ошондуктан, алардын жабырлануучу же баланын мыйзамдуу өкүлү менен алгачкы байланыштары, алар соттук коргоого кайрылабы же жокпу, чечүүчү фактор болуп саналат.</p> <p>Алгачкы байланыш жабырлануучуларга жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө, сот адилеттүүлүк системасын тергөө органдарынын жүзүндө алардын коопсуздугуна кызыкдар экенин көрсөтүшү керек, арызды кабыл алат, тийиштүү коргоону камсыз кылууну каалайт, ошондой эле кылмышкерди жазалоо үчүн далилдерди издейт.</p> <p>Эл аралык стандарттарды кармануу менен, тергөө кызматкерлери аялдар менен балдардын кайра курмандыкка кабылышына жол бербешти мүмкүн, ошондой эле тергөөнү эффективдүү жана сапаттуу жүргүзүү.</p>
<p>3-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ. Иликтөө</p> 	<p>Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын далилдөөчү жана тергөөчү талаптарына жооп берген, аялдарга жана балдарга каршы кылмыштарды иликтөө өз убагында башталып, жогорку кесипкөйлүк деңгээлде жүргүзүлүшү өтө зарыл.</p> <p>Бүтүндөй процесстин жүрүшүндө аялдардын жана балдардын коопсуздугу, корголушу жана кадыр-баркы, жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрү ар кандай жолдор менен корголууга тийиш.</p>
<p>4-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ. Алдын ала угуу процесси (сотко чейинки өндүрүш)</p> 	<p>Алдын ала угуулар мамлекеттин тергөө үчүн негизги жоопкерчиликти алуу милдетин чагылдырат жана ошол эле учурда жабырлануучулардын мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүгө багытталган.</p> <p>Бул кызмат сектору сотко чейинки процедуралардын өз убагында, жеткиликтүүлүктүн жана жөнөкөйлүгүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.</p>

Негизги кызмат

Кызматтын мазмуну

5-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ.

Соттук угуулар процесстери

Кылмыш өндүрүшүндө акыйкаттыкты калыбына келтирүү мамлекетке жүктөлгөн. Соттук териштирүү жабырлануучулар жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрү үчүн достук чөйрөдө өткөрүлүүгө тийиш, ошондо алар өз башынан өткөргөндөрүн айтып беришет. Процедуралар кайра жабырланууга алып келбеши керек, жана соттук далилдер басмырлоого жатпаган түрдө берилиши керек. Соттук процесстерге катышуусунун натыйжасында жабырлануучуда психологиялык жаракаттын пайда болушуна жол берилбейт.

6-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ.

Укук бузуучуну жоопкерчиликке тартуу жана келтирилген зыяндын ордун толтуруу чаралары

Жабырлануучулардын көз карашынан алганда, күнөөнү моюнга алуу жана ордун толтуруп берүү көп нерсени билдириши мүмкүн — кылмыш жазасынан, мамлекеттин негизги соттук кызматтарды көрсөтпөгөндүгү үчүн келтирилген зыяндын ордун толтуруудан мурун жарандык тартипте келтирилген зыяндын ордун толтуруу. Негизги кызматтар бул аспектилердин бардыгын камтыйт жана жабырлануучуларга адилеттүү жана эффективдүү каражаттарды калыбына келтирүү үчүн, аларга карата жасалган кылмыштан же келтирилген чыгымдан улам келип чыккан.

7-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ.

Соттук териштирүү аяктагандан кийин көрүлүүчү чаралар

Соттон кийинки негизги кызматтарга аялдарга жана балдарга карата зомбулукка жол бербөө боюнча үгүттөө, кылмышкерлерди кайра тарбиялоо жана реинтеграциялоо чаралары кирет.

8-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ.

Коопсуздук жана коргоо

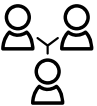
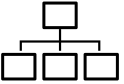
Аялдар менен кыздар зомбулуксуз жана зомбулуктан коркпой жашоого укуктуу. Алардын коргоо чаралары көз карандысыз болушу керек, иш кылмыш, жарандык же үй-бүлөлүк сот өндүрүшүнүн алкагында козголгону жөнүндө. Алар аялдардын жана балдардын сот адилеттигине жетүүсүн жана адилеттүүлүктүн бардык баскычтарында өзүн коопсуз сезүүсүн камсыздашы керек.

9-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ.

Колдоо жана жардам

Стандарттар жабырлануучуларга адилеттүүлүк секторунан тышкары берилген юридикалык, медициналык жана социалдык жардамдар жөнүндө толук маалымат берүүнүн маанилүүлүгүн билдирет (мисалы, саламаттыкты сактоо, балдар борборлору, социалдык кызматтар, кеңеш берүү).

Негизги кызмат	Кызматтын мазмуну
<p>10-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ. Байланыш</p> 	<p>Байланыш сот адилеттиги системасындагы негизги тема болуп саналат. Жабырлануучулар жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрү билиши керек, алардын укуктук муктаждыктары түшүнүктүү жана аларды канаатандырууга умтулган. Маалыматты башкаруу жана ар кандай адилеттүүлүк түзүмдөр жана соттук эмес институттар менен өз ара аракеттенүү, атап айтканда, купуялуулукту жана купуялуулукту биринчи орунга коюу, сот адилеттигин жүзөгө ашырууда жабырлануучулар туш боло турган тобокелдиктерди азайта алат.</p>
<p>11-НЕГИЗГИ КЫЗМАТ. Сот органдарынын ишин координациялоо</p> 	<p>Сот адилеттигине жөнөтүү процессине баарынан мурун ички иштер, прокуратура жана сот органдары катышышат. Бул жабыр тарткан адамдардын жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн коопсуздуктарын камсыз кылуу жана коргоо үчүн координациялоону жана алардын аракеттерин талап кылат. Укук коргоо жана сот органдарын координациялоо сот адилеттиги кызмат көрсөтүүлөрүнүн бардык жеткирүүчүлөрүнүн жогорку кесиптик деңгээлдеги жооп берүүлөрү менен камсыз кылат.</p>

Зордук-зомбулукка кабылган кыздар үчүн негизги кызматтар пакетинин стандарттары жөнүндө көбүрөөк маалымат алуу үчүн шилтемеге өтүңүз: Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence (<https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence>)

Зордук-зомбулукка дуушар болгон аялдар жана балдар үчүн негизги кызмат көрсөтүүлөрдүн жогоруда көрсөтүлгөн стандарттарын карап чыгуу милициянын кезметтеринин алдын алуу жана алгачкы байланыш стандарттарына көбүрөөк тиешелүү экенин көрсөтүп турат, алар кененирээк талкууланышы керек.

3.1. Негизги кызмат: 1. Алдын алуу

Ички иштер органдары зордук-зомбулук, анын себептери жана кесепеттери аялдар менен балдарга, алардын үй-бүлөлөрүнө жана коомчулукка жана кылмышкерлер кандай жазага тартыларына коомчулуктун көңүлүн буруусу маанилүү.

Ички иштер органдарына зордук-зомбулук жөнүндө, анын себептерин жана кесепеттерин, аялдар жана балдарга, алардын үй-бүлөлөрүнө жана коомчулукка, ошондой эле күнөөлүүлөрдү жазалоо тууралуу, коомчулуктун маалымдуулугун жогорулатуу маанилүү. Аялдар менен балдарга жардам көрсөтүү кызматтары жана алардын байланыш маалыматтары тууралуу маалымат берүү бирден бир маанилүү. Кызмат көрсөтүүдө жана тейлөөдө жооп берүү маданиятын өнүктүрүү жана жайылтуу зомбулуктун алдын алуу үчүн өтө маанилүү.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулукту токтотууну көздөгөн уюмдарды жана демилгелерди кубаттоо жана колдоо, аялдар, балдар, жаштар, майыптар жана башка аялуу топтор менен иштеген билим берүү уюмдары жана аялдар менен иштөө уюмдары менен узак мөөнөттүү өнөктөшүүнү камтыйт.

Ички иштер органдарына болгон ишенимди жогорулатуу аялдардын жана балдардын коопсуздугуна, коргоосуна, колдоосуна, жеке жашоосуна жана күнөөкөр жазаланышы керек деген ишенимге негизделген мамилени ачык көрсөтүүнү камтыйт.

Ички иштер органдарынын кызматкерлери зордук-зомбулук тууралуу билдирүүгө даяр аялдарды жана балдарды жигердүү колдоого умтулушу керек. Бул үчүн тартип сакчылары аялдарга жана балдарга карата зомбулукка күнү-түнү жана дем алышсыз натыйжалуу чара көрөрүн кеңири маалымдоо зарыл. Маалыматта зордук-зомбулук боюнча эч кандай билдирүүлөр көңүл сыртында калбай тургандыгы тууралуу билдирүү камтылууга тийиш.

Ички иштер органдарынын зомбулукка карата реакциясы ыкчам жана объективдүү болушу керек, ушундай жол менен жабырланучулардын арасында аялдар менен балдардын ишенимине ээ болуу, алардын зомбулук жөнүндө кабарлашына алып келет.

3.2. Негизги кызмат: 2. Алгачкы байланышуу

Көбүнчө аялдарга жана балдарга карата зомбулук аракеттеринин фактыларына биринчилерден болуп милициянын кезметтери жооп беришет. Ошондуктан, алардын жабыр тарткан аял же баланын мыйзамдуу өкүлү менен биринчи байланышуусу алар алдыда соттук коргоого кайрылышабы же жокпу чечим кабыл алуусундагы чечүүчү фактор болуп эсептелет.

Алгачкы байланышуу жабыркаган аялга/ баланын мыйзамдуу өкүлүнө ички иштер органдары алардын коопсуздугуна кызыкдар экенин көрсөтүшү керек, алардын билдирүүсүн кабыл алып, тийиштүү коргоону берүүгө жана айыпкерди жазалоого даярдыгын.

Эл аралык стандарттарды сактоо менен ички иштер органдарынын кызматкерлери жабырлануучулардын экинчи жолу виктимизациялоонун алдын алат, ошондой эле өз милдеттерин натыйжалуу жана сапаттуу аткара алышат.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук фактылары боюнча иш алып барууда алардын каалаган убактысында, коопсуз, обочолонгон жерде билдирүү жасай алышына кепилдик берүү зарыл. Арыз берүү учурунда зомбулук кылган адамдын жок болушу маанилүү.

Жабыркаган аял же бала байланыша турган адамдардын чөйрөсүн чектөө керек, жана өзүнүн окуясын кайра-кайра кимдин ыйгарым укуктары арызды кабыл алуу жана кароого жок болгон кызматкерлерге айтууну азайтууга жеткирүү. Бул кайра жабырлануунун кайталоосун азайтат.

Алгачкы байланышуу учурунда жабыр тарткан аялдарга/ баланын мыйзамдуу өкүлдөрүнө медициналык, укуктук, психологиялык жана социалдык жардам алуу укуктары жөнүндө маалымат берилиши керек, жардам кызматтары жөнүндө маалымат алуу, зарыл болсо, саламаттыкты сактоо уюмдарына жөнөтүлүшү керек.

Сексуалдык зомбулук болгондо, жабыр тарткан адамдарга/ мыйзамдуу өкүлдөргө байланышуудан кийинки 72 сааттын ичинде жыныстык жол менен жугуучу инфекциялардын, АИВ-инфекциясынын жана күтүүсүз кош бойлуулуктун алдын алуу саламаттыкты сактоо уюмдарында акысыз түрдө жүргүзүлөрү тууралуу милдеттүү түрдө маалымат берилет.

Зордук-зомбулукка кабылган аялдардын жана балдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрү

Коомчулукта кол салуу болгондо аял же бала активдүү каршылык көрсөтүүсү керек — тиштеп, тырмап, кыйкырып же качып кетүүгө аракет кылышы керек деген жаңылыш түшүнүк кеңири тараган. Милиция кызматкери мындай туура эмес көз карашты жетекчиликке алганда, ал жабыркаган тарап үчүн андан да оор кесепеттерге алып келиши мүмкүн (өлүм, ден соолукка олуттуу зыян келтирүү, майыптыкка алып келүү ж.б.).

Чындыгында аялдар жана балдар кол салуу учурунда катып калуу абалына кабылышат, кыйкыра алышпайт жана каршылык көрсөткөнгө аракет кылышпайт. Дене бой кыймылсыз жана эч нерсени сезбей калган мындай абал «тоңуп калуу инстинкти» же болбосо «тоникалык мобилдүүлүктү жоготуу» деп аталат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, зордуктоодон жабыр тарткандардын 88% чейинкиси ушундай убактылуу кыймылдабай катып калууну баштарынан өткөрүшөт — кыймылдай алышпайт, кыйкыра алышпайт²³. Кол салууга кабылган аялдардын жана балдардын анча чоң эмес бөлүгүндө «күрөшүү инстинкти» иштеп кетет, мындай учурда адреналин бөлүп чыгаруу жүрөт жана организмдин ресурстары каршылык көрсөтүүгө же качууга багытталат.

Реакция кылуунун башка тиби «тирүү калууга концентрациялануу» катары белгилүү, мындай учурда жабыр тарткан адамдар дене боюнун бүтүн бойдон калуусуна, өлүмдөн сактанууга жана тирүү калууга бардык күчүн жумшашат. Мындай учурларда аялдар жана балдар зомбулук жасаган адамдын бардык буйруктарын эч каршылык көрсөтүүсүз аткарышат жана ага зомбулук жасоого жардам беришет.

Балдардын көпчүлүгү жаш курактарынан улам көпчүлүк учурда «катып кыймылдабай калышат» же болбосо «тирүү калууга концентрация» жасашат. Кичинекей кыздар көпчүлүк учурда өздөрүнө карата сексуалдык зомбулук болгонун түшүнүшпөйт жана ал тургай зордуктоо сүйүүнүн белгиси деп божомолдоп зомбулук жасаган адамга карата жылуу сезимдери пайда болуусу дагы мүмкүн.

Зомбулуктан кийин жабыр тарткан адамдардын реакциялары дагы айырмаланып туруусу мүмкүн — айрымдары ыйлашат, башкалары унчугушпайт, үчүнчүлөрү баарын болгонун болгондой кенен айтып беришет. Эгерде зомбулук актысы коркутуучу же ырайымсыз түрдө болсо, анда аң сезим эстөө жөндөмдүүлүгүн кулпулап салуусу мүмкүн жана жабыр тарткан адамдар өздөрүнө эмне болгондугун эстей албай дагы калышат. Айрымдар өзүнө жакындоону, тийүүнү көтөрө албайт, ал эми башкаларына

²³ Heidt, J.M., Marx, B.P., & Forsyth, J.P. (2005) Tonic immobility and childhood sexual abuse: Evaluating the sequela of rape-induced paralysis. *Behaviour Research and Therapy*,43,1157—1171) https://vk.com/topic-135447347_36573815.

тескеринче абдан жогорку деңгээлдеги көңүл буруу жана дене боюн жакындатып (ийинине акырын колду тийгизүү же колун кысуу) байланышуу талап кылынат. Жалпылап айтканда, кандай гана зомбулук окуялары болбосун бардык зомбулук окуяларында жабыр тарткан адамдар уялуу жана коркуу сезимдерине кабылышат.

Милиция кызматкерлери жабыр тарткан адамдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрүн эске алуулары керек жана алар менен мамилелерди өтө кылдаттыкта, сый мамиле кылып, кайрадан виктимизациялабастан сүйлөшүүнү жүргүзүүлөрү зарыл.

Зомбулуктан жабыр тарткан балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

2-таблица. Үй-бүлөлүк жана гендердик зомбулуктан жабыр тарткан бала менен сүйлөшүү эрежелери

1. Балага ишениңиз	Бала билүүсү керек: зомбулук жөнүндө айтууга мүмкүн болгон, ага ишенген жана анын айткандарын олуттуу кабыл алган чоң адам сиз экениңизди билүүсү керек. Баланын сөздөрүнө кылдат көңүл буруңуз, бала сиз аны угууга жана жардам берүүгө даяр экениңизди түшүнгөндөй кылыңыз.
2. Тынчтыкты сактаңыз	Бала менен сүйлөшүүдө өзүңүздүн эмоцияңызды көзөмөлдөңүз. Сиз абдан таң калып жатканыңызды, ачууланып же капаланып жатканыңызды көрсөтпөңүз. Баланы тынчтандырыңыз жана ага колдоо көрсөтүңүз, ал (кыз/эркек) муну сизге айтканы туура болгондугун, мындай кырдаалга башка балдар дагы кабылышкандыгын, аларга дагы сиз жардам бере алганыңызды түшүндүрүңүз. Бала сүйлөп жатканда колдонгон сөздөрдү колдонуңуз, ал адепсиз сөздөрдү колдонуп жатканына эскертүү бербейсиз.
3. Сүйлөшө турган коопсуз жай менен камсыз кылыңыз	Сүйлөшүү үчүнчү тараптардын катышуусуз өз алдынча жерде өтө тургандыгын алдын ала текшерип алыңыз.
4. Аткара албай турган нерсени аткарам деп сөз бербейсиз	Баланы сиз жардам берүүгө даяр экениңизге ишендириңиз. Балага сиз аны колдой тургандыгыңызды айтып сөз бериңиз. Балага сиз зомбулук жасаган адамга карата эч кандай аракеттерди көрбөй тургандыгыңызды айтып, курулай сөз бербейсиз.
5. Бала менен зомбулук жасаган адамдын ким экендигин талкуулабаңыз	Бала зомбулук жасаган адамга үйрөнүп жакын болуп калуусу мүмкүн.

6. Дароо реакция жасаңыз	Балага карата зомбулук жасалгандыгы тууралуу билдирүүгө эч кечиктирбестен дароо таасир этүү зарыл, а эгерде анын ден соолугуна же өмүрүнө коркунучтар бар болгон учурда — аны алууну уюштуруу керек. Балага карата зомбулук тууралуу билдирүү Кылмыштардын бирдиктүү реестрине (КБР) милдеттүү түрдө катталат.
7. Бала эмне боло тургандыгын билүүсү керек	Балага ал (кыз/эркек бала) зомбулук тууралуу айтып берген соң, эмне болору, кандай аракеттер көрүлөрү тууралуу маалымат берилиши керек. Баланын суроолоруна жооп берүү маанилүү. Эгер сиз анын (кыздын/эркек баланын) кыздын суроосуна жооп бере албасаңыз, анда бул тууралуу ага (кызга/эркек балага) айтканыңыз жакшы. Сиздин маалыматыңыз баланын жаш курагына жана муктаждыктарына дал келүүсү зарыл. Балага баарын унутууга жана эч нерсе болбогондой жашоого кеңеш бербейсиз. Балага психологдун жардам берүүсүн уюштуруңуз.

Дискриминация жана зомбулуктун кайчылаш формаларына кабылышкан аялдар жана балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

Көп түрдүү дискриминация — бул бир адамды бир нече белгилер боюнча бир эле убакта басмырлоо. Биздин ар бирибизде жыныстык айырмачылык, сексуалдык багыт, жаш курактык, улуттук ж.б. өзгөчөлүктөрүбүз бар жана биздин ар бирибиздин жеке адам катары кайсы бир аспектибиз бардык учурда эле башкаларына караганда сөзсүз түрдө өзгөчөлөнүп турбайт. Мына ошентип, адамдын жеке адам катары кайсы бир өзгөчөлүгү же алардын комбинациясы басмырлоо үчүн себеп болуп калуусу мүмкүн. Адам ар түрдүү белгилери боюнча өзүнчө бир басмырлоочу аракеттердин объектиси болуп калуусу мүмкүн, алардын ар бири ага карата жагымсыз мамилени татаалдаштырат.

«Зомбулуктун кайчылаш формалары» термини эки же андан көбүрөөк белгилер басмырлоо жана зомбулук үчүн негиз катары кызмат кылган кырдаалды сүрөттөө үчүн кеңири колдонулат. Кайчылаш ыкма адистердин басмырлоонун жана зомбулуктун таанымал болуп калган жаңы аспектилерин аныктоолоруна гана жол ачпастан, ошондой эле башка жагдайларда байкалбаган бойдон кала турган типтерин ачат.

Айрым адамдар жана адамдардын топтору өзгөчө аярлуу болуп саналышат жана аларга карата адилетсиздик жасалуусу же кошумча зыян келтирилүүсү мүмкүн. Ар

бир адам жашоосунун кайсы бир учурунда аярлуу же маргиналдашкан²⁴ абалда калып калуусу мүмкүн. Мындай абалга көпчүлүк учурда кийинки адамдар кабылып калышат:

- ата-энелердин көзөмөлүсүз калган балдар/ балдар үйлөрүндөгү балдар;
- кош бойлуу аялдар;
- кызмат көрсөтүүлөр үзгүлтүксүз түрдө жеткиликтүү болуп туруусун талап кылган өнөкөт оорулар менен жабыр тарткан адамдар, анын ичинде айыкпаган/ психикалык оорулардан жабыр тарткан адамдар;
- майыптыгы бар адамдар;
- зомбулукка же дискриминацияга кабылып калуусу мүмкүн болгон же азыркы учурда аларга кабылып жаткан адамдар (мисалы, гендердик тиешелүүлүгүнүн себебинен улам зомбулукка кабылган адамдар жана/же өзүнүн жыныстык өнөктөшү жасап жаткан зомбулукка кабылгандар, ЛГБТ²⁵, өкүлдөрү, азчылыктар);
- соттолгондор/ эркиндигинен ажыратуу жайларынан бошонгондор;
- качкындар, мигранттар, карылар үйлөрүндөгүлөр

Аярлуу жана маргиналдашкан топторго тиешелүү аялдар жана балдар үчүн зомбулуктан жабыр тартып калуу коркунучу көбүрөөк жогору. Муну менен катар эле аярлуу топтордогу аялдар жана балдар бир эле убакта зомбулуктун бир нече түрлөрүнө кабылып калуулары мүмкүн. Өзгөчө зомбулуктун кайчылаш формаларына аялдардын жана балдардын кийинки топтору көбүрөөк кабылышат: этникалык азчылыктар; качкындар; мигранттар; жашоо каражаттарынан ажыратылган аялдар жана балдар; жабык мекемелердеги жана камактагы аялдар жана балдар; майыптыгы бар аялдар жана балдар; ичкиликтен же башкадан көз карандылыгы бар аялдар жана балдар; улгайган аялдар, алыскы райондордун жашоочулары.

Мисалы, гендердик аспектилердин жана майыптуулуктун чектерине негизделген стереотиптерден улам, майыптыгы бар аялдар зомбулук тууралуу даттанууларды өткөргөндө ишенбөөчүлүк, даттануунун милиция, прокурорлор жана соттор тарабынан четке кагылуусу сыяктуу тоскоолдуктарга кабылуулары мүмкүн.

Майыптыгы бар аялдар жана балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

Майыптыгы бар аялдар жана балдар калктын өзгөчө тобун түзүшөт, себеби алар социалдык-экономикалык планда аярлуу, алар үчүн маалыматтын, билим берүүнүн,

²⁴ Маргинализация — адамдын кандайдыр бир социалдык топтордун ортосундагы «чектелүүлүгүн», аралыгын түшүндүргөн социологиялык көрүнүш, түшүнүк.

²⁵ Белги +иденттүүлүктүн тизмеси чектелүү эмес экендигинен белги берет.

кызмат көрсөтүүлөрдүн ж.б. жеткиликтүүлүгү чектелүү. Алар үчүн зомбулук кырдаалы дайыма ченелгис оор азаптануулар жана жардам көрсөтүү кызматтарынын жеткиликсиздиги менен коштолот.

3-таблица. Зомбулуктан жабыр тарткан майыптыгы бар адамдар менен өз ара аракеттенишүүнүн өзгөчөлүктөрү

БУЗУЛУУНУН ТҮРЛӨРҮ	ЫЛАЙЫКТУУ СУРООЛОР/ ЖООПТОР
<p>Таяныч кыймыл аппаратынын мүмкүнчүлүктөрү чектелген учурда</p>	<ul style="list-style-type: none"> — сүйлөшүп жаткан учурда майыптыгы бар адам менен бирдей деңгээлде олтургула, мисалы, коляскадагы адамды башын нары-бери бурдуруп убара кылбоо үчүн жанына үстөл коюп олтургула; — уруксаты жок балдактарды, таяктарды, ичке таяктарды же майыптар үчүн креслону нары-бери жылдырбагыла; — майыптар үчүн араба (коляска) — бул адамдын кол тийбес жеке чектеринин бир бөлүгү. Арабага (коляскага) жөлөнбөгүлө. Арабаны нары-бери жылдырууга жардам берүүдөн мурун, жардам керекпи деп сунуш кылуу зарыл.
	
<p>Угууга тиешелүү көйгөйлөр</p>	<ul style="list-style-type: none"> — өзүңөрдүн райондогу сурдокотормочулардын тизмеси силерде бар болсун; — угуусу начар адамга ыңгайлуу болгондой жайгашуу зарыл, мисалы, жеке угууну күчтөндүрүүчү каражат тарабынан; — сүйлөшүүнүн башында кызмат көрсөтүүлөрдүн угуусу начар колдонуучусу силерге көңүл буруп жатабы карап көңүл буруп койгула; — эгер кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу силердин жүзүңөр тарапты карабаса, өтө кылдаттык менен анын ийинине колуңарды койгула; — кыйкырбагыла жана үнүңөрдү бийик чыгарбагыла. Кызмат көрсөтүүнү колдонуучусуна түз карагыла жана оозуңарды колуңар менен жаппагыла. Силерди түшүнүп жатабы көңүл буруп койгула; — адам үчүн ыңгайлуу сүйлөшүүнүн жолун болушунча тезирээк аныктагыла жана белгилегиле; — кыска жана жөнөкөй фразаларды колдонуула, сүйлөп жатканда атайын терминдерди жана сүйлөмдөрдөгү татаал конструкцияларды колдонбогула, — кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу эриндериңер аркылуу окуй алгыдай кылып, жай жана так сүйлөгүлө.
	

БУЗУЛУУНУН ТҮРЛӨРҮ

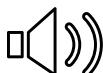
ЫЛАЙЫКТУУ СУРОЛОР/ ЖООПТОР

Көрүүгө тиешелүү көйгөйлөр

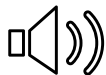

- көзү азиз адамга сөзсүз түрдө өзүңөрдүн аты-жөнүңөрдү айтышыңар зарыл, сүйлөшүүгө катыша турган башка адамдарды, ошондой эле ал жерде турган башка адамдарды дагы тааныштыруу керек (зарылчылык бар болсо, бир гана аттарын атап койбостон, алардын иштеген кызматтарын дагы айтуу зарыл);
- көзү азиз адамга олтурууну сунуштаганда, аны колунан кармап, олтургучтун жөлөнгүчүнө же чыканагынан жөлөп олтурууга жардам берүү зарыл;
- сүйлөшүп жатканда коштоп келген адамга эмес, кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусунун өзүнө карап кайрылгыла. Эгер сүйлөшүүгө бир нече адам катышып жатса, азыр кимге кайрылып жатканыңарды улам тактап турганды жана өзүңөрдүн атыңарды атап турганды унутпагыла;
- эскертүүсүз адамга жакындабагыла;
- кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу сизди таптакыр көргөн жок деп ойлобоңуз;
- кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусунун таягын же нары-бери жүрүүнүн башка каражатын алып салбагыла;
- зарыл маалыматты даярдап койгула, мисалы чоң тамгалар менен басылып чыгарылган, аудиоформаттагы же Брайля форматындагы укуктар жана жардам берүү кызматтары жөнүндө маалыматтарды;
- зарылчылык бар болсо, көзү азиз адамга бир нерсени окуп берүү, үндүн бийиктигин нормалдуу кылып сүйлөө жана маалыматты коё бербөө зарыл.

Сүйлөөгө тиешелүү көйгөйлөр

- эгер адамда сүйлөөгө байланыштуу көйгөйлөр бар болсо, бул анын угуусунда дагы көйгөйлөр бар дегенди түшүндүрбөйт;
- сүйлөөдө кыйынчылыктарды сезген адамдын сөзүн бөлбөө жана оңдобоо керек;
- шаштырбагыла, адамга өзүнүн көйгөйүн түшүндүрүү үчүн канча убакыт зарыл болсо, ошончо убакыт бергиле;
- ал өз оюн толук айтып бүткөндөн кийин гана сүйлөп баштагыла;

**БУЗУЛУУНУН
ТҮРЛӨРҮ****ЫЛАЙЫКТУУ СУРООЛОР/ ЖООПТОР****Сүйлөөгө тиешелүү
көйгөйлөр**

- эгер силер бир нерсени түшүнбөй калсаңар, ал адамдан кайра кайталап коюусун сурангыла;
- суроолорду кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу «ооба» же «жок» деп жооп бере тургандай кылып түзгүлө;
- тилдик коммуникацияда олуттуу тоскоолдуктар бар болсо, маалымат алмашуунун альтернативдүү жолун кылдаттык менен сунуштагыла, мисалы, жазышууну.

**Интеллектуалдык
мүчүлүштүктөр**

- когнитивдик (интеллектуалдык) мүчүлүштүктөрү бар адам менен өз ара аракеттенишүүдө визуалдык байланышууну колдонуу аркылуу анын жүзүнө кароо зарыл. Муну менен катар эгерде ага жагымсыз болуп жатса, көзмө көз байланышууну сактоону сурануу сунушталбайт;
- интеллектуалдык мүчүлүштүктөрү бар адамдын катышуусундагы сүйлөшүүдө ал жөнүндө үчүнчү тарапка эч нерсе деп айтууга, анын ичинде ал башка адамдардын ортосундагы сүйлөшүүнү түшүнбөгөндүгү жөнүндө эскертүүгө жол берилбейт;
- жөнөкөй сөздөрдү жана кыска сүйлөмдөрдү колдонууга;
- кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу жеңил түшүнүүсүнө жардам берүү үчүн сүйлөшүүнүн ар түрдүү куралдарын колдонуп маанилүү маалыматты жана нускамаларды кайталагыла (мисалы, анатомиялык модельдерди же куурчактарды);
- эсиңерден чыгарбагыла, интеллектуалдык өнүгүүсүндө мүчүлүштүктөрү бар, бирок кыймыл-аракетинин жөндөмдүүлүгү сакталган адамдар өздөрү аң-сезимдүү тандоо жасоого укуктуу: жардамды кабыл алуу керекпи же жокпу, кандайдыр бир кызмат көрсөтүүдөн колдонууга макулдук берүү керекпи, башка чечимдерди кабыл алууда, ошондой эле зарыл документтерге кол коюуда;
- кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусуна кошумча суроолор пайда болуп калган учурда байланышуу үчүн телефон номерди таштагыла же кызмат көрсөтүүнүн жеткирүүчүсүнө кайрадан кайрылуунун жолун айтып койгула;
- чыдамкайлыкты, кылдаттыкты, сүйлөшүп жаткан адамга кылдат мамиле кылып жатканыңарды көрсөтүүңөр керек, бардык зарыл темаларды талкуулап, жана дагы билип туруп анын мүмкүнчүлүктөрүн же кадыр-баркын төмөндөтүүгө аракет кылбагыла, бой көтөрүп сүйлөбөгүлө, сөздү кесе сүйлөгөнгө негиз бар болсо дагы буга жол бербегиле.

4-таблицада майып адамдар менен баарлашууда колдонулуучу туура терминдер көрсөтүлдү.

4-таблица. Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнү жакшыртууга жардам бере турган түздөөчү терминдер

ТУУРА ЭМЕС ТЕРМИН	ТУУРА ТЕРМИН
Майып	майыптыгы бар эркек адам/ майыптыгы бар аял/ майыптыгы бар адамдар
БЦШ адам/ БЦШ менен ооруган адам	БЦШ бар адам
Даун/ Даун оорусу менен ооруган адам	Даун синдрому менен жашаган адам/ Даун синдрому бар адам/ өнүгүүсү өзгөчө адамдар
Дүлөй-дудуктар	угуусу начар адамдар; угуусун жоготкон адамдар
Арабада (коляскада) олтургандар	араба колдонуучу/ арабадагы адам

5-таблицада ЛГБТ+ өкүлдөрү менен сүйлөшүүнү жакшыртууга жардам бере турган түздөөчү терминдер келтирилген.

5-таблица. ЛГБТ+ карата түздөөчү терминдерди колдонуу

ТУУРА ЭМЕС ТЕРМИН	КОММЕНТАРИЙ	ТУУРА ТЕРМИН
АИВ ооругандар; ЖИЖС (СПИД) жуктургандар	АИВ — бул адамдын иммундук жетишсиздиги вирусу, ЖИЖС (СПИД) — жуктурулган иммундук жетишсиздик синдрому, АИВтин акыркы стадиясы.	АИВ макамы позитивдүү адам/ АИВ менен жашаган адамдар.
Салттык эмес багыттагы адамдар	Бул салттык («нормалдуу») жана салттык эмес («нормалдуу эмес») түрү бар дегенди билдирет.	Гомосексуалдык адамдар/ гейлер/ бисексуалдык адамдар/ бисексуалдар(аял/эркек)/ лесбияндар/ квир-адамдар

Секс-азчылыктар	Бул сөз айкашын колдон келсе колдонбоо керек, себеби мында дискриминацияга жана укуктук коргонуунун жоктугуна эмес, сексуалдуулукка акцент жасалат.	Гомосексуалдык адамдар/ гейлер/ бисексуалдык адамдар/ бисексуалдар(аял/ эркек)/ лесбияндар/ квир-адамдар
Гомосексуализм/ гомосексуалисттер	Башында термин ооруну атоо үчүн киргизилген. Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму 1990-жылы гомосексуализмди оорулардын катарынан чыгарган.	Гомосексуалдуулук/ гейлер/ гомосексуалдар/ гомосексуалдык адамдар
Аял болуп алган эркек/ эркек болуп алган аял	Биз адам тууралуу анын (аялдын/эркектин) өзүн гендердик жактан кандай сезип жаткандыгынын актуалдуулугуна карата айтабыз. Эге радам өз гендерин эркек катары атаса, ал тууралуу аял катары айтуу туура эмес.	Трансгендер аял/ трансгендер эркек

4. Алдын алуу жаатындагы милициянын кезметтеринин милдеттери жана функциялары жана аялдарга жана балдарга карата зомбулукка жооп берүү

4.1. Милиция кезметтеринин милдеттери

Аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун алдын алуу жана кесепеттерин жоюу жаатындагы милиция кызматкерлеринин негизги милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- көчөлөрдө, транспорттук объектилерде жана башка коомдук жайларда коомдук тартипти камсыз кылуу;
- аялдардын жана балдардын коопсуздугун камсыз кылуу, посттордо жана патрулдук маршруттарда кылмыштуулуктун жана укук бузуулардын алдын алуу жана бөгөт коюу;
- посттордо жана маршруттарда кылмыштарды жана укук бузууларды, аялдарга жана балдарга карата жасаган адамдарды аныктоо;
- жазык-процесстик, ыкчам-издөө жана башка иш-чараларды жүзөгө ашыруучу ички иштер органдарынын бөлүмдөрүнө өздөрүнүн кызматтык милдеттерин аткарууда көмөк көрсөтүү;
- аялдарга жана балдарга карата жасалган кылмыштар, укук бузууларды жөнүндө арыздарга (билдирүүлөргө) токтоосуз чара көрүү, аларга бөгөт коюу боюнча зарыл чараларды көрүү, жабырлануучуларга жардам көрсөтүү жана зомбулук жасаган деп шектелген адамдарды кармоо;
- аялдарга жана балдарга карата зомбулук чөйрөсүндө алдын алуу иш-чараларын жүргүзүү аркылуу коомдук коопсуздукту камсыз кылуу.

4.2. Милиция кезметтеринин функциялары

Аялдарды жана балдарды зомбулуктан коргоо жаатындагы милиция кезметтеринин функциялары:

- укукка каршы аракеттерге бөгөт коюу жана кылмыштарды (укук бузууларды) жасаган адамдарды «изи сууй электе» кармоо;

- кылмыштардын (укук бузууларды) активдүү алдын алуу, аларды жасоого шарт түзгөн жагдайларды аныктоо жана өз компетенциясынын чегинде бул жагдайларды четтетүү боюнча чараларды көрүү;
- коомдук тартипти, коомдук коопсуздукту жана жол кыймылынын коопсуздугун камсыздоо маселелери боюнча жарандар менен өз ара аракеттешүү;
- өз компетенциясынын чегинде ички иштер органдарынын башка бөлүмдөрү, укук коргоо органдары, мамлекеттик органдар тарабынан жүргүзүлүүчү кылмыштуулуктун (укук бузуулардын) алдын алуу жана эскертүү боюнча иш-чараларга катышуу;
- жалпыга маалымдоо каражаттарын пайдалануу менен коомдук коопсуздук маселелери боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүү, ар кандай кароо-сынактарды, конкурстарды, таймаштарды өткөрүү, тиешелүү аткаруу бийлик органдарына, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жардам көрсөтүү;
- коомдук коопсуздуктун жана жол кыймылынын коопсуздугунун деңгээлин жогорулатуу боюнча, анын ичинде кызыкдар мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, юридикалык жана жеке жактар жана коомдук бирикмелер менен бирдикте сунуштарды иштеп чыгуу;
- зомбулук болгон жерде адамдарды куткаруу боюнча кечиктирилгис чараларды көрүү, анын ичинде жабырлануучуларга биринчи медициналык жардам көрсөтүү, аларды медициналык мекемеге же коопсуз жайга жеткирүүгө көмөк көрсөтүү;
- үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарды, эгерде алар алкогольдук, баңгилик, психотроптук жана башка мас абалында болгон деп эсептөөгө жетиштүү негиздер болсо, алгачкы текшерүүнү жүргүзүү жана аларды медициналык күбөлөндүрүүгө жиберүү;
- адашып кеткен балдарды, алкогольдук же баңгизатка мас абалындагы балдарды аныктоо, ИИМдин аймактык бөлүмүнө жеткирүү кийин жашы жете электердин иштери боюнча бөлүмгө, ал эми зарыл болгон учурда ички иштер башкармалыгынын жогору турган бөлүгү милициянын нөөмөт бөлүмүнө өткөрүп берүү;
- балдардын коомго каршы топторун аныктоо, алардын турган жерин/ же чогулган жерин аныктоо, алар жөнүндө маалыматты аймактык ички иштер бөлүмүнүн нөөмөт бөлүмүнө өткөрүп берүү, бул тууралуу ыйгарым укуктуу аймактык милициянын өкүлүнө жана балдар менен иштөө тескөөчүсүнө билдирүү;
- балдарды кумар оюндарына тартууга, алкогольдук ичимдиктерди, баңги заттарды жана башка психотроптук каражаттарды колдонууга, кылмыштарды жана укук бузууларды жасоого, же башка укукка каршы аракеттерди жасоого катышууга тарткан адамдарды аныктоо, алар жөнүндө маалыматтарды ИИМдин аймактык бөлүмүнүн нөөмөт бөлүмүнө өткөрүп берүү, ыйгарым укуктуу аймактык милициянын өкүлүн жана балдар менен иштөө тескөөчүсүн маалымдоо.

4.3. Милиция кызматкеринин функционалдык милдеттерин аткаруудагы укуктары

Милиция кызматкерлери өзүнө жүктөлгөн милдеттерди жана функцияларды аткарууда төмөнкүлөргө укуктуу:

- Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык кара күчтү, анын ичинде курөштүн жана мушташтын атайын ыкмаларын, атайын каражаттарды жана кызматтык ок атуучу куралды, укукка каршы аракеттерди жоюууга жана бөгөт коюууга, аларды кылган адамдарды, ошондой эле, кызматкерлердин өзүн коргоодо, эгерде зомбулуксуз ыкмалар аларга жүктөлгөн кызматтык милдеттердин аткарылышын камсыз кылбаса;
- мыйзамда белгиленген тартипте кылмыш жасаган жарандарды кармоону жана жеке текшерүүнү, ошондой эле айдоочулардын же жүктөрдү коштоп жүргөн жарандардын катышуусу менен транспорт каражаттарын жана товарларды сырттан кароону жүргүзүүгө;
- «102» кызматы боюнча келип түшкөн чалууларды өз убагында жана сапаттуу тейлөө, жарандардын арыздарына жана билдирүүлөрүнө, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлигинин «112» кызматы аркылуу жооп берүү;
- үй-бүлөлүк зомбулуктун аныкталган фактылары боюнча убактылуу коргоо ордерлерин берүүгө жана ИИМдин аймактык бөлүмүнүн нөөмөт бөлүмүнө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык андан ары каттоо үчүн өткөрүп берүүгө;
- тейленүүчү административдик аймакта жасалган кылмыштарга жана укук бузууларга ыкчам чара көрүүгө, аларды жасоого шектүү адамдарды кармоого;
- кылмыштардан жана укук бузуулардан, кырсыктардан жапа чеккен жарандарга, ошондой эле, алсыз абалда же алардын өмүрү жана ден соолугу үчүн коркунучтуу башка абалда турган жарандарга өз компетенциясынын чектеринде кечиктирилгис жардам көрсөтүүгө, ошондой эле башкалардын өмүрү жана ден соолугу.

5. Милиция кезметтеринин аялдар жана балдарга карата зомбулук жөнүндө маалымат алгандагы аракеттери

5.1. Милициянын кайгуул кызматынын (мындан ары — МКК) кызматкерлеринин аялдарга жана балдарга карата зомбулук фактыларын кароодо ыйгарым укуктары

МККнын кызматкерлери төмөнкүлөргө укуктуу: өмүрүнө жана ден соолугуна түздөн-түз коркунуч туудурган учурда, үй-бүлө мүчөлөрү бар деп эсептөөгө жетиштүү негиздер болгондо, жарандардын жайларына жана аймагына эркин кирүүгө же бул коркунучту жараткан оор турмуштук кырдаалды жеринде чечүү боюнча шашылыш чараларды көрүүгө.

Жабырлануучудан үй-бүлөлүк зомбулук жасалгандыгы жөнүндө билдирүүлөр же арыздар келип түшкөндө, жарандардын жайына жана аймагына тоскоолсуз кириши үчүн жетиштүү негиз болуп эсептелүүгө тийиш, үй-бүлө мүчөлөрүнүн өмүрүнө же ден соолугуна түздөн-түз коркунуч туудурган үй-бүлөлүк зомбулук коркунучу же жасалгандыгы жөнүндө билген анын өкүлү же башка адамдар, анын ичинде социалдык коргоо, камкордук жана көзөмөлчүлүк органдары, үй бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча бөлүм, башка коомдук уюмдар же жарандар.

Үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө иштерди кароодо ички иштер органдарынын кызматкерлери өздөрүнүн жеке коопсуздугун жана өмүрүн, ошондой эле ички иштер органдарынын башка кызматкерлеринин жана жарандардын коопсуздугун жана өмүрүн Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын чегинде коргоого укуктуу.

Ички иштер органдары ар кимден түшкөн үй-бүлөлүк зомбулук фактылары жөнүндө бардык арыздарга (билдирүүлөргө) жооп бериш керек, тийиштүү адамдарга коргоо ордерлерин берүү менен аларга алдын алуу жана бөгөт коюуну жүзөгө ашырууга милдеттүү. Бул документ жабырлануучуну мамлекеттик коргоону камсыз кылууга жана зомбулук жасаган адамга мыйзам тарабынан аныкталган таасир көрсөтүү чараларын колдонууга арналган. Коргоо ордери 3 күнгө берилет, айыпкер менен жабыркаган тараптын ортосунда кандайдыр бир байланышка тыюу салынат. Жабыркаган тараптын өтүнүчү боюнча, коргоо ордери 30 күнгө чейин узартылышы мүмкүн, ал эми анын шарттарын бузгандыгы үчүн айыпкер айып пулга жана милдеттүү түрдө түзөтүү программасына дуушар болот. Зордук-зомбулук фактылары аныкталганда, жабырлануучу тараптын эркине жана каалоосуна карабастан, милиция коргоо ордерин берүүгө милдеттүү.

Ошого карабастан, Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын практикалык ишмердүүлүгүндө үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарга карата көзөмөлдү

жүзөгө ашырууда көйгөйлөр бар. Мүмкүн кээ бир «көзөмөлдөнгөн» адамдар такыр көзөмөлдөнбөйт, экинчи жагынан, жабырлануучулар (аялдар жана балдар) көп учурда «көзөмөлдөгү» адам тарабынан коргоо орденин шарттарын жана талаптарын бузгандыгы жөнүндө билдиришпейт. Ошол эле учурда, жабырлануучу тараптын мындай жүрүм-турумунун себептери, алар мурда укук коргоо органдарына ошол эле себептердин натыйжасында такыр кайрылбагандыгы. Ал эми, аларга карата болгон зордук-зомбулук актысы тууралуу башка адамдардан (жабырлануучунун жакындары, кошуналары ж.б.) тарабынан белгилүү болгон. Мындан тышкары, дагы бир көйгөй бар. Ошентип, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга карата колдонулушу керек болгон түзөтүү программалары (түзөтүү программалары) жарым-жартылай, маалмаалы менен жана көбүрөөк деңгээлде эл аралык долбоорлорду ишке ашырган бей-өкмөт уюмдар тарабынан ишке ашырылууда. Албетте, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо тартиби жөнүндө» токтомунун жоболорун толук ишке ашыруу үчүн олуттуу финансылык чыгымдар да, адам ресурстары да талап кылынат. Бирок, алдыга коюлган максат сарпталган акчаны актай тургандай.

Ошентип, жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап жатып, үй-бүлөлүк зомбулук актысын жасаган адамдын — коргоо орденин шарттарынын аткарылышын көзөмөлдөө үчүн жооптуу адамдарды белгилөө өтө зарыл экендигин белгилеп кетүү зарыл²⁶.

5.2. Аялдарга жана балдарга карата зомбулук фактысын жасоо же аны жасоо коркунучу боюнча жарандар кайрылганда милиция кезметтеринин аракеттери

Ички иштер органынын нөөмөт бөлүмүнүн текскөөчүсү (ШаарРайИИО, ШМБ, АМБ) төмөнкүлөргө милдеттүү:

1) Арыздарды жана билдирүүлөрдү кабыл алуу жана АМС КБРге каттоо.

Арыз ээси боло алат:

- үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам;
- зомбулукка күбө болгон;
- жабырлануучунун достору же туугандары;
- медициналык жардам көрсөткөн адам;
- үй-бүлөлүк зомбулук учурларында жардам көрсөтүүчү мекемелердин (үй-бүлөнү жана балдарды колдоо бөлүмдөрү, кризистик жана балдар борборлору ж.б.) кызматкери.

²⁶ Алсак, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин маалыматы боюнча, 2019-жылы ЖКБРде коргоо орденин шарттарын аткармаган (ЖЖКнин 76-бер.) 18 факты катталган.

- 2) Кылмыш болгон жерге ыкчам-тергөө тобунун (мындан ары — ҮТТ) кечиктирилгис баруусун уюштуруу, зарыл учурда ыкчам чара көрүү үчүн, кылмыш (окуя) болгон жерге ыйгарым укуктуу милициянын өкүлүн (мындан ары — ҮҮМӨ), балдар менен иштөө инспекциясынын кызматкерин (мындан ары — БИИ), жакынкы МККнын кезметтерин (экиден кем эмес).
- 3) Кылмыш (окуя) жөнүндө аймактык органдын жетекчисине жана орган боюнча жооптуу жетекчиге билдирүү.
- 4) Зарыл болгон учурда кошумча маалыматтарды/ көрсөтмөлөрдү алуу үчүн кылмыш (окуя) болгон жерде ҮТТнун кызматкерлери менен туруктуу байланышты кармап туруу.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук аракеттеринин фактылары боюнча арыздарды/ билдирүүлөрдү (берүү ыкмасына карабастан) кабыл алууда арызды (билдирүүлөрдү) кабыл алып жаткан кызматкерге (көбүнчө нөөмөт бөлүмүнүн тескөөчүсү) көтөрүлгөн үн менен сүйлөөгө, арыз берүүчүгө, жабырлануучуга сүйлөшүүнү үзгүлтүккө учуратууга, ар кандай түрдөгү зомбулук аракеттерин жасоо жөнүндө аргументтерди жана жеке пикирлерин айтууга тыюу салынат.

Сүйлөшүүдө, арыздарды/ билдирүүлөрдү кабыл алууда нөөмөт бөлүмүнүн кызматкери көңүл бурууну, сезимталдыкты жана сабырдуулукту көрсөтүшү керек, анткени, ар кандай мүнөздөгү зомбулук аракеттерди жасоо арыз ээсинин/ жабырлануучунун психологиялык бузулушунун кесепеттерин алып келет.

Үй-бүлөдөгү зомбулук — күчөгөн коркунучтуу окуя болуп саналат, ошондуктан, үй-бүлөлүк чыр-чатак болгон жерге МКК, АҮМӨ, БИИдин 2ден кем эмес кызматкери же ички иштер органдарынын 2ден кем эмес кызматкери (ИИБнын тескөөчүнүн көрсөтмөсү боюнча) баруусу керек.

1. Үй-бүлөлүк зомбулукка бөгөт коюу боюнча чараларды көрүү, зарыл болгон учурда үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүнөн бөлүп коюу.
2. Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга курал-жарак, бычак, сайуу, кесүү жана ден-соолукка зыян келтирүүчү башка буюмдарды аныктоо максатында жеке тинтүү жүргүзүү. Үйдө курал сакталып калуу ыктымалдыгын билүү зарыл.
3. Үй-бүлөлүк чыр-чатактын катышуучуларын, балдарын, туугандарын, кошуналарын жана башка күбөлөрдү сурамжылоо. Жабырлануучуларды, балдарды жана күбөлөрдү үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын катышуусуз сурамжылоо. Сурамжылоодо үй-бүлөлүк чыр-чатактын себептерин, үй-бүлөлүк зомбулуктун түрүн аныктаңыз, үй-бүлөлүк зомбулуктун айыпкерин жана курмандыгын аныктаңыз. Буга чейин үй-бүлөлүк зомбулук фактылары болгонбу, алар канчалык көп кайталанаарын аныктоо. Мурунку болгон үй-бүлөлүк чыр-чатактан жабыркагандар жаракат алганын, медициналык жардамга кайрылышканын тактоо.

Үй-бүлөлүк зомбулук кылган адам мурда укук коргоо органдары тарабынан кармалганбы, качан жана эмне үчүн кармалганын аныктоо.

4. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адамга зарыл кеңештерди берүү жана коргоо ордерин берүү тартибин же үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жазык жоопкерчилигине, же болсо укук бузуулар кодексинде каралган жоопкерчилигине тартуунун тартибин түшүндүрүү.
5. Зордук-зомбулук жасаган адамга, үй-бүлөлүк зомбулук жасагандыгы үчүн укуктук таасир этүү: коргоо ордерлерин берүүнүн тартибин, жазык жоопкерчилигине, же болсо укук бузуулар кодексинде каралган жоопкерчилигине тартууну түшүндүрүү.
6. Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жоопкерчиликке тартуу маселесин чечүү үчүн бардык зарыл чараларды көрүү.
7. Зарыл болгон учурда үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучуну медициналык мекемеге же коопсуз жерге же адистештирилген социалдык тейлөө мекемесине жеткирүүнү уюштуруу. Зарыл болгон учурда тез жардам кызматын чакырыңыз же жабырлануучуну медициналык мекемеге, же коопсуз (жабырлануучунун пикири боюнча) жерге жеткирүүнү уюштуруңуз, б.а. досторуна, туугандарына, социалдык жардам көрсөтүү боюнча адистештирилген мекемелерге ж.б.
8. Соттук коргоо ордерин берүү үчүн жана үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жазык жоопкерчилигине тартуу үчүн материалдарды даярдоо.

6. Балдардын зомбулукка кабылгандыгы тууралуу шек саноо пайда болгондо милиция кезметтеринин аракеттери

Балага карата зомбулук окуясы аныкталганда (же зомбулук тууралуу шек саноо пайда болсо) зарыл:

1. Жабыр тарткан балдар менен сүйлөшүү эрежелерин сактоо менен балага колдоо көрсөтүү.
2. Ыкчам медициналык жардам көрсөтүү менен камсыз кылуу (зарылчылык бар болсо).
3. Коопсуздугун камсыз кылуу (зарылчылык бар болсо).
4. Буюмдук далилдерди сактоо боюнча чараларды көрүү (кийиминдеги тактарды, уруктук, түкүрүк, кан, ж.б. биологиялык материалдарды жуубаганга кеңеш берүү).
5. Билим берүү мекемесинин жетекчисине зомбулук фактысы/шек саноо тууралуу эч кечиктирбестен маалымат берүү (оозеки, андан кийин жазуу формасында).
6. Таасир этүү чараларын кабыл алуу үчүн балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органга окуя тууралуу телефон боюнча билдирүү, андан кийин бир күндүн ичинде жазуу жүзүндөгү маалыматты жөнөтүү.
7. Ата-энелерге же аларды алмаштыруучу адамдарга алардын баласына/ камкордугундагы балага карата зомбулуктун белгилери бар экендиги тууралуу маалымат берүү. Эгерде зомбулук жасаган адам/ зомбулук жасоого шектелип жаткан адам үй-бүлөнүн мүчөсү болсо (апасы, атасы, өгөй атасы, байкеси, агасы ж.б.), анда балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органга жана ички иштер органдарына баланы үй-бүлөдөн ыкчам түрдө алуу боюнча жардамдашуу зарыл.
8. Үй-бүлөлүк зомбулук жасалган учурда убактылуу коргоо ордерлерин берүү боюнча болжолдонгон бардык чараларды көрүү.
9. Балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органга баланы коргоонун жекече планын иштеп чыгууга жардам көрсөтүү.

10. Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын аракеттеринде кылмыштын белгилери болгон учурда эч кечиктирбестен, рапорт аркылуу аймактык ИИОнун жетекчисине билдирүү жана аныкталган фактыны республиканын аймактык ИИОнын бирдигинин КБРне Мыйзамга ылайык каттоо.
11. Алынган маалыматтын конфиденциалдуу сакталуусун камсыз кылуу үчүн чараларды көрүү.

Бала сексуалдык зомбулуктан жабыр тартканын аныктаган учурда же шек саноо пайда болгондо ал ишти аймактык ИИОдо коштоодо төмөнкү эрежелерди сактоо зарыл:

1. Баланын мыйзамдуу өкүлдөрүнө алгачкы байланыштан кийинки 72 сааттын ичинде жыныстык жол менен жугуучу инфекциялардын, АИВ-инфекциясынын жана күтүүсүз кош бойлуулуктун алдын алуу саламаттыкты сактоо органдарында акысыз түрдө жүргүзүлөрү тууралуу милдеттүү түрдө маалымат берүү.
2. Буюмдук далилдерди сактоо үчүн чараларды кабыл алуу зарыл (тактар сакталып калган кийимдер, ич кийим, кылмышты жасоо үчүн колдонулган буюмдар ж.б.).
3. Баланын мыйзамдуу өкүлдөрүнө соттук-медициналык экспертизадан өткөнгө чейин баланы жуунтууга жана кандын тактарын жана кылмыштын башка биологиялык издерин жууп салууга болбойт деп эскертүү.
4. Бала менен сүйлөшүүдө үндүн тонун ак ниеттүү маанайда акырын чыгуусун сактоо жана тергөөчүнүн, мугалимдин/ психологдун катышуусуз зомбулукка тиешелүү суроолорду бербөө.
5. Жабыр тарткан баланын кайрадан виктимизациялануусуна жол бербөө, балага карата басмырлоочу, этибарсыз же сыйлабаган жүрүм-турумдарды четтетүү.

Милициянын кезметтери тергөө жана эксперттик органдардын функцияларын өзүнө алып, зомбулук актысы чындап жасалган же жасалган эместигин аныктоого аракет кылбашы керек. Алардын негизги милдети — балага жардам берүү, билдирүүнү тиешелүү органдарга жеткирүү жана зомбулуктун кайталанышына жол бербөө.

Тиркеме. Аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун даректери жана байланышуу түйүндөрү

Аймагы	Аталышы	Көрсөтүлүүчү кызматтардын түрлөрү	Дареги	Телефондору
Бишкек шаары	Кыргызстандын кризистик борборлордун ассоциациясы	Психологдун, юристтин консультациялары	Бишкек ш., Чуй көч., 207-уй, 503-болмо	(0509) 91-10-00
	Бишкек шаарындагы «Аялдат» муниципалдык кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Интергельпо көч., 8-үй	(0312) 65-37-42; (0550) 51-64-51
	«Милосердие» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Бишкек ш., Трудовая көч., 10-үй	(0312) 64-48-71
	«Сезим» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Табышалиев көч., 3-үй	(0312) 51-26-40
	«Шанс» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Чуй көч. 207-үй, 5-этаж, 509-бөлмө	(0312) 43-53-01; (0312) 61-32-27
	Бишкек шаарындагы зомбулуктан жана ырайымсыз мамиледен жабыр тарткан балдарга жардам берүү борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Карасаев көч., 73-үй (1-этаж)	(0312) 44-25-10; (0312) 54-29-34
Ош шаары	«Ак-Жүрөк» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Ош ш., Ленин көч., 205-үй	(0550) 23-13-29; (0779) 23-19-29

Аймагы	Аталышы	Көрсөтүлүүчү кызматтардын түрлөрү	Дареги	Телефондору
	«Аруулан» («Аялзат») кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай		(03222) 5-56-08
Жалал-Абад обл.	«Каниет» реабилитациялык борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Жалал-Абад ш., Исакулов көч., 3-үй	(3722) 2-23-03; (0774) 84-52-27
Ысык-Көл обл.	«Мээрман» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Каракол ш., Торговая көч., 11-үй	(03922) 5-04-54; (0706) 38-36-37
Талас обл.	«Маана» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Талас ш., Тагайбаева көч., 247/2-үй	(03422) 5-58-85; (0557) 48-47-13
Нарын обл.	«Тендеш» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Нарын ш., Кыргыз көч., 31-үй, 3-бат.	(03522) 5-03-70; (0708) 74-72-74
Баткен обл.	«Жаныл мырза» («Өмүр Булагы») кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Баткен ш., Сыдыков көч., 3-үй	(0777) 39-30-77